

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARINDA TÜRKİYE'DE İŞKENCE VE İNSANLIK DIŞI MUAMELE

Yrd. Doç. Dr. Sabahattin NAL*

ÖZET

Uluslararası toplum tarafından insan haklarının iğrenç ve yüz kızartıcı ihlali olarak kabul edilmesine, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS, Sözleşme) de dahil tüm insan hakları sözleşmelerince yasaklanmasına karşın işkence ve insanlık dışı muamele birçok ülke tarafından ihlal edilmeye devam etmektedir. Söz konusu ihlal açısından, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM, Mahkeme) kararlarının da ortaya koyduğu gibi, Türkiye'nin dikkat çekici ülkeler arasında yer aldığı söylenebilir. Çalışmanın amacı, Mahkeme'nin Türkiye'ye karşı vermiş olduğu bu kararları esas alarak, ne tür muamelelerin işkence ve insanlık dışı muamele olarak anlaşıldığını, tanımlandığını ortaya koymak ve bunları açıklığa kavuşturmaktır. Konuyu sınırlandırmak amacıyla çalışmada, yalnızca, Sözleşme'nin 3. maddesinin devletlere yüklediği üç tür yükümlülükten biri olan kötü muamele yapma yasağı (negatif yükümlülük) üzerinde durulmuştur. Devletlerin bireylerin adı geçen maddeyle yasaklanan eylem ve davranışların mağduru olmasını önlemek için önlemler alma yükümlülüğü (pozitif yükümlülük) ile devletin genel koruma yükümlülüğüne bağlı olarak kötü muameleleri etkili bir biçimde soruşturma ve kovuşturma yükümlülüğü üzerinde durulmamıştır. Mahkeme'nin çok sayıda kararında Türkiye'nin işkence ve insanlık dışı muamele yasağını ihlal ettiğine hükmetmesi üzerine, bu ihlalleri önlemek amacıyla mevzuatta köklü değişiklikler yapılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER: İşkence, insanlık dışı muamele, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi.

TORTURE AND INHUMAN TREATMENT IN TURKEY IN THE DECISIONS OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ABSTRACT

International community regards torture and inhuman treatment disgusting and embarrassing. These kinds of acts are also prohibited by all international conventions on human rights including European Convention on

---

* Yrd.Doç.Dr. Mustafa Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi.

Human Rights. However many countries still torture their citizens and treat them inhumanly. As illustrated by the content and number of the decisions of the European Court of Human Rights, Turkey has a particularly negative record in regard to cases of torture and inhuman treatment. This study aims to clarify what kinds of treatments are regarded and defined as torture and inhuman treatment. In order to do that, this study analyses the decisions of the European Court of Human Rights about Turkey since 1990s. In order to limitate the subject in this study, specially focused on the negative obligation of the contracting states. The study concludes that there have been considerable number of applications in this period, especially, as a result of terrorism in Turkey and the court has decided that torture and inhuman treatment occurred in many of these cases.

Key Words: Torture, inhuman treatment, European Court of Human Rights, European Convention on Human Rights.

GİRİŞ

En yaygın ve ağır insan hakları ihlalleri olarak kabul edilen işkence ve insanlık dışı muamele, neredeyse insanlık tarihi kadar eskidir. Başka nedenleri olsa da, işkencenin ve diğer kötü muamelelerin temelinde suçu ikrar ettirme veya cezalandırma amacının yattığı söylenebilir. Örneğin eski Yunan’da kölelerin sanık veya tanık olarak ifadelerinin hukuksal delil niteliğinde kabul edilebilmesi için işkence sonucu alınmış olması aranmaktaydı. Roma’da ise tersi bir yaklaşım benimsenmişti. Bir başka anlatımla Roma’da işkence altında alınan ifadeler geçerli kabul edilmemekteydi. Ancak zaman içerisinde bu kural değişmeye başlamıştır. Hatta İmparator Tiberius döneminde ve sonraki iki yüz yıl boyunca devlete karşı işlenen suçlarda özgür kişilere bile işkence uygulanmıştır. Örneğin İmparator Marcus ve Verus (MS. 161-169) zamanında özgür vatandaşlar üst ve alt sınıf olarak sınıflandırılmış, alt sınıf mensupları kalpazanlık suçlarında statü farkı gözetilmeksizin işkenceye tabi tutulmuşlardır.¹ Bu dönemde işkencenin ceza soruşturmasının ve kovuşturmasının doğal bir parçası haline geldiği söylenebilir.²

Ortaçağ’da kilise hukuku başlangıçta işkenceyi kabul etmemiş; hatta Papa III. Innocent 1215 yılında işkenceye karşı olduğunu açıklamıştır. Ancak Papa IV. Innocent 1252’de çıkardığı “Ad Extirpanda” isimli kararnameyle,

---

¹ DEMİRBAŞ, Timur, **Türk Ceza Hukukunda İşkence Suçu**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1992, s. 11.

² İşkencenin ispatlanması konusunda ayrıntılı bir çalışma için bkz. LANGBEIN, John H. **Torture and the Law of Proof: Europe and England in the Ancien Regime**, University of Chicago Pres, 1977.

itirafa zorlamak amacıyla yapılacak işkenceyi serbest bırakmıştır.³ Kilise daha sonra da Engizisyon uygulamasını geliştirerek suçunu itiraf etmeyen sanıklara Engizisyon mahkemesi kararıyla bedensel acılar uygulanmak suretiyle itiraf elde edilmesi yolunu meşru hale getirmiştir.⁴

Kilise hukukundaki bu uygulama, ceza hukukunda “tahkik sistemi” olarak bilinen bir sistemi ortaya çıkarmış ve XIII. Yüzyıldan itibaren laik mahkemeler tarafından da uygulanmaya başlamıştır. Adı geçen sistemde ikrar en önemli delil sayıldığından, itiraf olmadan hüküm vermek neredeyse olanaksızdı. Böylece itiraf elde etme yöntemi olarak kullanılmaya başlanan işkence, ülkeden ülkeye farklı yöntemlerle yaklaşık olarak beş yüz yıl boyunca Avrupa ülkelerinde uygulanmıştır. Örneğin Fransa’da XIV. Louis tarafından kabul edilen 1670 tarihli “Büyük Emirname” ile hazırlık soruşturmasında işkenceye başvurulabilmesi için işlenen fiilin ölüm cezasını gerektirmesi ve ayrıca suçu sanığın işlediği yolunda kuvvetli delillerin bulunması aranmıştır. Adı geçen emirnamede idam kararı verilmesinden sonra da, suça iştirak edenleri ele vermesi için idam mahkûmuna uygulanacak “ön işkence”nin koşulları düzenlenmişti.⁵ Almanya’da ise Ortaçağ’ın ikinci yarısında itham sisteminden tahkik sistemine geçilmeye başlanmış ve ikrar elde etmek için işkenceye başvurulması meşru hale gelmiştir. İşkencenin uygulanıp uygulanmamasına hem itham eden hem hüküm veren konumunda olan yargıç karar vermekteydi. 1532 tarihli “Constitutio Criminalis Carolina” adlı yasayla ikrar için işkenceye başvurulmasının koşulları ayrıntılı bir biçimde düzenlenmişti.⁶

İşkence uygulamasına 18. Yüzyıldan itibaren kimi Avrupa ülkelerinde son verilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede 1734’te işkenceyi kaldıran ilk ülke İsveç olmuştur. İşkence Prusya’da 1740’ta kısmen, 1756’da tamamen kaldırılmıştır.⁷ Fransa’da hazırlık işkencesi 1780’de, ön işkence 1788’de yasaklanmış, kazığa bağlanma 1789’da kaldırılmış ve suçun herkesin önünde itiraf edilmesi uygulaması 1791 yılında kaldırılmışken bir süre sonra geri

³ DEMİRBAŞ, Timur, **Türk Ceza Hukukunda İşkence Suçu**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1992, s. 9-10.

⁴ ÜZÜLMEZ, İlhan, **Türk Ceza Hukukunda İşkence Suçu**, Turhan Kitabevi, Ankara 2003, s. 27.

⁵ ARTUK/GÖKÇEN/YENİDÜNYA, **Ceza Hukuku Özel Hükümler**, Seçkin, Ankara 2002, s. 522-523.

⁶ ARTUK/GÖKÇEN/YENİDÜNYA, **Ceza Hukuku Özel Hükümler**, Seçkin, Ankara 2002, s. 523-524.

⁷ ÜZÜLMEZ, İlhan, **Türk Ceza Hukukunda İşkence Suçu**, Turhan Kitabevi, Ankara 2003, s. 14-15.

dönülen bu uygulamaya 1830’da son verilmiştir. İngiltere’de resmi işkence uygulaması 1837’de sona erdirilmiştir.⁸ Diğer ülkelere de yansıyan bu gelişmeler daha sonra işkencenin suç olarak düzenlenmesiyle sürmüştür. Bu bağlamda ilk olarak 1851 tarihli Prusya Ceza Kanunu’nun 319. maddesinde zorla ifade alma suçu düzenlenmiştir. 1869 tarihli İsviçre Zürih Kantonu Anayasası’nın 7/3 maddesiyle “itirafa ulaşmak için hiçbir şekilde zor kullanılmayacağı” hükmü getirilmiştir.⁹

Süreç içerisinde Avrupa dışındaki kimi ülkelerde de örneğin 1799’da Seylan’da, 1873’te Japonya’da işkence yasaklanmıştır.¹⁰

Ulusal bildirgelerde de işkenceye karşı hükümler yer almıştır. Örneğin 1776 tarihli Virginia Hakları Bildirgesi’nin 8. maddesinde, hiç kimsenin kendisine karşı kanıt göstermeye zorlanamayacağı; 9. maddesinde zulüm sayılacak, alışılmamış cezaların verilemeyeceği; 10. maddesinde keyfi tutuklamanın insana acı veren bir uygulama olduğu yer almıştır. 1789 tarihli Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi’nin 5. maddesinde hiç kimsenin yasanın emretmediği bir şeyi yapmaya zorlanamayacağı; 7. maddesinde yasa dışı emir veren ve uygulayanların cezalandırılmasının gerektiği ve 9. maddede ise tutuklu için gerekli olmayan her türlü şiddetin önlenmesi gerektiği hükümleri yer almıştır.

İslam hukukuna bakıldığında, ikrar geçerli bir delil olmakla birlikte zorla itiraf elde etmenin yasak olduğu kabul edilmektedir. Buna karşın kimi İslam hukukçularına göre, hırsızlık ve benzeri bir kısım suçların soruşturulmasında zorla itiraf alınabileceği yolunda görüşler bulunmaktadır. 11 Bununla birlikte İslam hukukçularının çoğunluğu tarafından bu görüş kabul

---

⁸ ÜZÜLMEZ, İlhan, **Türk Ceza Hukukunda İşkence Suçu**, Turhan Kitabevi, Ankara 2003, s. 35-36.

⁹ ÜZÜLMEZ, İlhan, **Türk Ceza Hukukunda İşkence Suçu**, Turhan Kitabevi, Ankara 2003, s. 37.

¹⁰ SCOTT, Ryley George, **İşkence Tarihi**, (Çev. Hamide Koyukan), Ankara, 2003, Dost Kitabevi Yayınları 2003, s. 122-127 ve 148; DAVIDSON, Lawrence, **Torture in Our Time**, <http://www.logosjournal.com> (Erişim tarihi: 15.05.2007); yine aynı konuda bkz. MANNIX, Daniel P. **The History of Torture**, Sutton Publishing, 2003; KERRIGAN, Michael, **The Instruments of Torture**, The Lyons Pres, 2001; KELLAWAY, Jean, **The History of Torture and Execution: From Early Civilization through Medieval Times to the Present**, The Lyons Pres, 2002; LYONS, Lewis, **The History of Punishment**, The Lyons Pres, 2003.

¹¹ ALVANI, Taha C. “İslam’da Sanık Hakları”, **İslami Sosyal Bilimler Dergisi**, C.3, 1995, S.2, s. 88.

edilmemektedir. Ayrıca İslam hukuku uygulamasında işkencenin hukukileşmediği görüşü yaygındır.¹² Nitekim Osmanlı hukuku bakımından verilen bir örnekte, Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin bir fetvasında zabıta görevlilerinin zor kullanarak itiraf almalarının hukuka uygun olmadığı belirtilmiştir.¹³ 1808 tarihli Sened-i İttifak'ın 7. maddesinde, 1839 tarihli Tanzimat ve 1856 tarihli Islahat Fermanlarında eziyet ve işkence yasaklanmıştır. 1858 (1274) tarihli Ceza Kanunname-i Humayunu'nun 103. maddesinde de özel olarak, "suçların itirafı için işkence edenlerin" cezalandırılacağı belirtilmiştir.¹⁴ Bu hüküm 1926 tarihli TCK'nin 243. maddesine kaynak oluşturmuştur. Yine 1876 tarihli Kanun-u Esasi'nin 26. maddesinde "İşkence ve sair her nevi eziyet katiyyen ve külliyyen memnudur." hükmü yer almıştır. 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 73. maddesinde de "işkence yasaktır" şeklinde bir düzenlemeye yer verilmiştir. İşkence ve diğer kötü muamele yasakları 1982 Anayasası'nın 17. maddesinde, kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı başlığı altında düzenlenmiştir. Bu maddenin 3. fıkrasında, kimseye işkence ve eziyet yapılamayacağı; kimsenin insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamayacağı kesin bir ifadeyle belirtilmiştir. Bu hakkın sınırlanması da olanaklı değildir. Anayasal düzenlemenin evrensel standartlara uygun olduğu söylenebilir. Anayasa adı geçen muamelelerin engellenmesi için de hükümler getirmiştir. Bunların başında tutukluluk ve gözaltı işlemlerini düzenleyen 19. madde gelmektedir. Adı geçen maddede öncelikle yakalanan

¹² ÜZÜLMEZ, İlhan, **Türk Ceza Hukukunda İşkence Suçu**, Turhan Kitabevi, Ankara 2003, s. 42; DEMİRBAŞ, Timur, **Türk Ceza Hukukunda İşkence Suçu**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1992, s. 17.

¹³ DÜZDAĞ, M.E. **Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1983, s. 138. Fakat uygulamada işkenceye başvurulduğuna ilişkin örneklerin de olduğu ve kimi hukukçularca özellikle hırsızın çaldığı malı geri vermesi için baskı yapılabileceğinin kabul edildiği de belirtilmektedir; bkz. ALVANI, Talha C. "İslam'da Sanık Hakları", **İslami Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 3, 1995, S. 2, s. 88-89.

¹⁴ Adı geçen madde şu şekildedir: "Mehakım ve meclis erbabından ve sair memurin-i devletten biri müttehem olarak eşhasa cürümlerini söyletmek için eziyet ve işkence etmeği hüküm ve icra eder ise muvakkaten kalebentlik ve müebbeden rütbe ve memuriyetten mahrumiyet cezaları ile mücazat olunur. Ve bunu maiyet memurları mafevkinde bulunan amirlerinin emri ile yapmış ise bu cezalar emri eden kimse hakkında icra kılınır ve işkence olunan şahıs bundan müteessiren fevt olur veyahut eziyetten dolayı azasından birine bir güne zarar ve noksan isabet eyler ise buna cüret eden memur hakkında katil veyahut carih cezası dahil icra edilir."

kişiye hemen hakkındaki suçlamaların bildirileceği, yakınlarına gecikmeksizin haber verileceği yer almıştır.

İşkence ve diğer kötü muameleler İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hazırlanan tüm insan hakları belgeleri tarafından da yasaklanmıştır.

Bunların başında da, insan haklarının en temel belgesi olarak kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi gelmektedir. Adı geçen Bildirge'nin 5. maddesinde kötü muamele yasağı aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir:

Hiç kimse işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya işlemlere tabi tutulamaz.

Bu hükmün diğer insan hakları sözleşmelerinde yer alan işkence, insanlık dışı muamele ve diğer kötü muamelelerle ilgili düzenlemelere örnek oluşturduğu söylenebilir.

Özellikle Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 7. maddesi¹⁵ kelimesi kelimesine, Evrensel Bildirge'den alınmıştır. Adı geçen muameleler, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ve Afrika İnsan ve Halk Hakları Sözleşmesi'nin 5. maddelerince de yasaklanmıştır. Yalnız Afrika İnsan ve Halk Hakları Sözleşmesi'nde, Afrika'nın tarihsel koşullarının bir sonucu olarak, kölelik ve köle ticareti de yasaklanmıştır.¹⁶ İşkence ve insanlık dışı muamele, aşağıda ayrıntılı bir biçimde incelenecek olan, AIHS'in 3. maddesi tarafından da yasaklanmıştır.

İşkence ve insanlık dışı muameleyi genel bir ifadeyle yasaklayan bu belgeler dışında, doğrudan bu tür muamelelerin önlenmesine yönelik biri evrensel, ikisi bölgesel olmak üzere üç belge daha bulunmaktadır.¹⁷ Bu

---

¹⁵ Madde şu şekildedir: “Hiç kimse işkence ya da zalimce, insanlık dışı ya da küçük düşürücü muamele ya da cezalandırmaya maruz bırakılamaz. Özellikle hiç kimse kendi özgür rızası olmadan tıbbi ya da bilimsel deneylere tabi tutulamaz.”

¹⁶ DANELIUS, Hans, "Protection Against Torture in Europe and the World", R. St. J. Macdonald ve diğerleri (der.), **The European System for the Protection of Human Rights** içinde, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1993, s. 266.

¹⁷ Bunlardan evrensel nitelikte olanı, Birleşmiş Milletler İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık dışı ya da Aşağılayıcı Muamele ya da Cezanın Önlenmesi Sözleşmesi'dir. Bölgesel nitelikte belgelerden biri İşkencenin ve Gayriinsani ya da Küçültücü Ceza veya Muamelelerin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi; diğeri ise İşkencenin Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Amerikalılararası Sözleşme'dir. Bu belgelerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. GEMALMAZ, Mehmet, S. **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda İşkencenin Önlenmesi** Amaç Yayıncılık, İstanbul, 1990, s. 197.

belgelerin dışında da, adı geçen muameleleri önlemeye yönelik hükümler içeren ve çok sayıda devletin taraf olduğu çeşitli uluslararası belgeler bulunmaktadır. Kısacası, işkence ve insanlık dışı muamele yasağını düzenleyen kurallar bakımından uluslararası hukukun zengin olduğu söylenebilir.

Bu sözleşmelere taraf devletlerin hükümetlerinin yanı sıra, hükümet dışı örgütler de, adı geçen muameleleri önlemek için savaşımlar vermektedirler. Ancak tüm bu çabalara karşın, birçok ülkede kimi zaman yaygın ve sistematik kötü muamelelere tanık olunmaktadır.¹⁸ Bir başka anlatımla işkence ve insanlık dışı muamele konusunda norm/kuram ile uygulama arasında ciddi bir uçurum olduğu görülmektedir.¹⁹ Söz konusu uçurum bakımından, aşağıda incelenecek olan AİHM kararlarının da ortaya koyduğu gibi, Türkiye dikkat çekici örnekler arasında yer almaktadır.

Bu genel girişten sonra, çalışmanın esas konusunu oluşturan AİHM kararlarında işkence ve insanlık dışı muameleyi incelemeye geçebiliriz.

Adı geçen muameleler AİHS'in 3. maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir:

Hiç kimse işkenceye, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya cezaya maruz bırakılamaz.

Yasakladığı eylemlerin niyet ve anlamlarına ilişkin ipucu vermemesi nedeniyle, adı geçen maddenin, yorumlanma ve uygulanma bakımından AİHS'in en zor hükümlerini barındırdığı söylenebilir. Aslında AİHS'in diğer maddelerinin de yasakladığı veya güvenceye aldığı hak ve özgürlükleri açık bir biçimde düzenlediği söylenemez. Bununla birlikte, diğer maddelerde kullanılan ifadelerin açık olması (örneğin 8. maddedeki "özel yaşama ve aile yaşamına saygı" veya 12. maddedeki "evlenme ve aile kurma hakkı") veya kullanılan ifadelerin teknik doğası (6. maddedeki "hukuka uygun olarak kurulmuş bağımsız ve yansız bir yargı yeri tarafından, makul bir sürede, adil ve aleni olarak yargılanma hakkı" veya 10. maddedeki "ifade özgürlüğü" veya 11. maddedeki "barışçıl toplanma ve dernek kurma özgürlüğü") bu maddelerin, 3. maddeye göre, görece, daha kolay yorumlanmasını olanaklı kılmaktadır.

Yukarıda göndermede bulunulan maddelerdeki kavramların tersine, özellikle 3. maddede yer alan "insanlık dışı" ve "küçültücü/alçaltıcı" muameleye

¹⁸ DANELIUS, Hans, "Protection Against Torture in Europe and the World", R. St. J. Macdonald ve diğerleri (der.), **The European System for the Protection of Human Right** içinde, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1993, s. 263.

¹⁹ SANCAR, Turkan Y. "İşkence Yapan Kamu Personeline Rücu Sorunu", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 57, Sayı: 4, 2002, s. 156.

ilişkin kavramların anlamını ve yasakladığı alanı tam olarak saptamak zordur. Zira ulusal yargı yerlerinin kararlarında, öğretide ve AİHM içtihatlarında, "insanlık dışı" ve "alçaltıcı" muamele kavramlarının karşılaştırılabilir tanımının veya yorumunun bulunduğu söylenemez. Dolayısıyla adı geçen organın 3. maddeyi yorumlarken ve uygularken büyük bir zorlukla karşı karşıya olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu zorluğu aşmanın bir yolunun, anılan maddeye ilişkin kavramları yorumlarken AİHM’e geniş bir takdir hakkının bırakılması olduğu söylenebilir. Adı geçen organ da bu anlayışın bir sonucu olarak, AİHS’i yaşayan bir belge olarak kabul etmekte ve günün koşulları bağlamında yorumlamaktadır.²⁰ Örneğin, geçmişte insanlık dışı muamele olarak nitelendirdiği kimi muameleleri, daha sonra işkence olarak nitelendirebileceğini şu şekilde açıklamıştır:

İnsan hakları ve temel özgürlüklerin korunması alanında giderek daha yüksek standartların gerekli olması nedeniyle, buna uygun olarak demokratik toplumların temel değerlerinin ihlalinde de daha katı değerlendirmelerin gerekeceği kaçınılmazdır.²¹

Bu karardan da anlaşılacağı gibi, adı geçen organ, AİHS’i amaçsal bir yöntemle yorumlamaktadır.²² Bu yaklaşımın bir sonucu olarak da, AİHS’i yorumlarken ceza siyaseti alanında taraf devletlerde meydana gelen gelişmelerden ve kabul ettikleri ortak standartlardan uzak duramayacağını belirtmiştir.²³

AİHS, terör ve örgütlü suçlarla savaşım gibi en zor koşullarda bile işkenceye, insanlık dışı ve onur kırıcı muamele ve cezaya hiçbir koşulda izin vermemektedir. Bir başka anlatımla AİHS’in 3. maddesi, 1 ve 4 nolu Ek

---

²⁰ JACOBS Francis G/WHITE, Robin C.A, **The European Convention on Human Rights**, (Second Edition), Clarendon Pres, Oxford, 1996, s. 68.

²¹ **Selmouni v. France**: § 101; aynı yönde bkz. **Dikme v. Turkey**: § 92.

²² Bu konuda bkz. NAL, Sabahattin, "Parti Yasaklamada ve Kapatmada 'Demokratik Toplum Düzeni' Ölçütü", (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi) Ankara, 2000, s. 93-95; BERNHARDT, Rudolf, "Thoughts on the Interpretation of Human-Rights Treaties", Franz Matscher ve diğerleri (der.), **Protecting Human Rights: The European Dimension** içinde, Heymans, Köln, 1988, s. 65-71; MATSCHER, Franz, "Methods of Interpretation of the Convention", R. St. J. Macdonald ve diğerleri (der.), **The European System for the Protection of Human Rights** içinde, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1993, s. 63-82; FROWEIN, Jochen Abr. "Contemporary Interpretation of Human Rights", **Constitutional Jurisdiction**, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 1993, s. 119-123.

²³ **Tyrer v. UK**: § 32.

Protokollerin maddi haklarla ilgili birçok hükmünden farklı olarak, hiçbir istisnaya ve 15. madde çerçevesinde ulusun yaşamını tehdit eden olağanüstü durumlarda bile askıya almaya/yükümlülük azaltmaya (derogation) izin vermemektedir. Çünkü bu maddede yer alan hükümler bireyin beden bütünlüğünü ve kişilik onurunu mutlak bir biçimde korumayı amaçlamaktadır.²⁴ Aynı zamanda anılan madde tarafından güvenceye alınan haklar, AİHM'in birçok kararında belirttiği gibi, demokratik toplumun en temel değerleri arasında yer almaktadır.²⁵

Ancak diğer yandan AİHM, suçla savaşımın, özellikle de örgütlü suçla savaşımın zorluklarla dolu olduğuna dikkat çekmekte ve bu gibi suçların araştırılmasının ve bunlarla savaşımın gerekliliğini de dile getirmektedir. Bu bağlamda, bu gibi suçların takibinde delillere ilişkin kurallar ve usulî haklarda kimi istisnalara izin verilebileceğini de kabul etmektedir. Bununla birlikte, adı geçen organa göre, tüm bu zorluklar, kişilerin fiziksel bütünlüğüne zarar verilmesini hiçbir biçimde meşru gösteremez. Dolayısıyla sorgulama sırasında kötü muameleye başvurulması ve bu muameleler sonucunda elde edilen bilgilerin delil olarak kullanılması mutlak bir biçimde yasaktır.²⁶ Benzer bir biçimde devletler, işlenen suçtan bağımsız olarak, caydırıcı olabileceği gerekçesiyle 3. maddeye aykırı cezalar da uygulayamazlar.²⁷

Ayrıca kötü muamele konusundaki mutlak yasağın tıbbi nedenlerle gözetim altında tutulan ve tedavi gören kişilere yönelik muamelelere de uygulanabileceği belirtilmelidir. Bir başka anlatımla, bu kişiler de, 3. maddenin koruması altındadırlar.²⁸

Sözleşme'nin 3. maddesi devletlere de yükümlülükler getirmektedir. Bu yükümlülükler üç başlık altında toplanabilir. İlki devlet hiç kimseyi işkenceye, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutmamalıdır (negatif yükümlülük). İkincisi devletler bireylerin 3. maddeyle yasaklanan eylem ve davranışların mağduru olmasını önlemek için önlemler almalıdır (pozitif yükümlülük). Özellikle idare, çocuklar gibi zayıf durumda kabul edilebilecek kişilere karşı, üçüncü kişilerden kaynaklanan kötü muameleyi biliyor veya

²⁴ **Tyrer v. UK:** § 30, 33.

²⁵ **Soering v. the UK:** § 88; **Aksoy v. Turkey:** § 62; **Chahal v. the UK:** § 79; **Hasan İlhan v. Turkey:** § 106; **Aydın v. Turkey:** § 81; **Selçuk and Asker v. Turkey:** § 68; **Yöyler v. Turkey:** § 73; **Öcalan v. Turkey:** § 218; **Bilgin v. Turkey:** § 101.

²⁶ **Tomasi v. France:** § 115.

²⁷ **Tyrer v. the UK:** § 15.

²⁸ **Herczegfalvy v. Austria:** § 82.

bilmeleri gerekiyorsa, gerekli koruyucu önlemleri almakla yükümlüdür.²⁹ Bunlar gerekli hukuksal düzenlemeleri yapmak biçiminde olabileceği gibi, gereken somut önlemleri almak biçiminde de olabilir. Devletin genel koruma yükümlülüğüne bağlı olarak üçüncü yükümlülük ise, devletin işkenceyi ve diğer kötü muameleleri etkili bir biçimde soruşturma ve kovuşturma yükümlülüğüdür.³⁰

Kararların ayrıntılı incelemesine geçmeden önce, kötü muamele iddialarının ispatı konusu üzerinde durmakta yarar vardır. Bir devletin işkence ve insanlık dışı muameleden sorumlu tutulmasının uluslararası siyasal ve diplomatik sonuçları ağır olacağından, AIHM, yapılan muamelenin 3. madde kapsamında değerlendirilmesi için çok yüksek standartta kanıt aramaktadır. Adı geçen organ, **Ireland v. the UK** kararından bu yana, "makul bir kuşkuya yer bırakmayacak kanıt" kavramını kullanmaktadır. Bu tür bir kanıt ise, yeterince ciddi, açık, belirgin ve tutarlı çıkarımlara ya da çürütülememiş karinelere dayanmalıdır.³¹

I. İŞKENCENİN TANIMI VE AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ’NİN BU KONUDAKİ İÇTİHATLARI

AIHS’in 3. maddesi, daha önce de belirtildiği gibi, işkence, insanlık dışı muamele, aşağılayıcı muamele, insanlık dışı ceza ve aşağılayıcı ceza kavramlarına yer vermiştir. Mahkeme 3. maddeyi yorumlarken, bu maddede yer alan işkence ile insanlık dışı muamele kavramları arasında yapılan ayrımı dikkate almıştır. Bu ayrımın, genellikle, duyulan acının yoğunluğundan kaynaklandığına karar vermiştir. Mahkeme, Sözleşme’nin işkence ile insanlık dışı muamele kavramlarına yer vermesinin amacının çok ağır ve zalimane acılara neden olan kasıtlı muameleleri işkence olarak adlandırarak bunlara özel bir damga yapıştırmak olduğunu belirtmiştir.³² Bu yaklaşıma bağlı olarak bir hukuk kavramı olan işkencenin, diğer kötü muamelelerden farklı, kendine özgü bir boyutunun olduğu söylenebilir. Mahkeme de kimi kararlarda buna dikkat

---

²⁹ TEZCAN, Durmuş/ERDEM, Mustafa R./SANCAKDAR, Oğuz, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı, Ankara Açık Cezaevi, Ankara, 2004, s. 247.

³⁰ DOĞRU, Osman, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Hukukunda İşkence ve Kötü Muamele Yasağı**, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 2.

³¹ **Ireland v. the UK**: § 161; **Orhan v. Turkey**: § 64; **Avşar v. Turkey**: § 282; **Yöyler v. Turkey**: § 52; **Tepe v. Turkey**: § 25.

³² **Ireland v. The UK**, § 167.

çekmiştir. Örneğin **Aksoy** kararında, AİHM, adı geçen kavramlar arasındaki ayrıma vurgu yapmış ve işkence kavramını, çok ciddi ve zalimane acılara neden olan, kasti kötü muameleler için kullandığını vurgulamıştır.³³ Bununla birlikte Mahkeme'nin bir kötü muamelenin işkence mi yoksa insanlık dışı muamele mi olduğunu belirtmeksizin 3. maddenin ihlaline hükmettiği kararları da bulunmaktadır.³⁴ İşkence ile diğer kötü muamele çeşitleri arasındaki ayrımın önemi, AİHS'in 41. maddesine göre hükmedilecek tazminat miktarının belirlenmesinde ve devletin saygınlığının zedelenmesinde de kendini göstermektedir. Bundan dolayı Mahkeme, olayın koşulları gerektirdiği takdirde kötü muamele türleri arasında ayırım yapmaktadır.³⁵

Kararlarında işkencenin unsurlarını belirtmekle birlikte, bunları tanımlamayan AİHM, bunun yerine, kimi kararlarında, Birleşmiş Milletler İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme'de yer alan tanıma göndermede bulunmuştur.³⁶

Adı geçen Sözleşme'nin 1. maddesi şu şekildedir:

Sözleşme amaçlarına göre, işkence terimi, bir şahsa veya bir üçüncü şahsa, bu şahsın veya üçüncü şahsın işlediği veya işlediğinden şüphe edilen bir fiil sebebiyle, cezalandırmak amacıyla bilgi veya itiraf elde etmek için veya ayırım gözeten herhangi bir sebep dolayısıyla bir kamu görevlisinin veya bu sıfatla hareket eden bir başka şahsın teşviki veya rızası veya muvafakatıyla uygulanan fiziki veya manevi ağır acı veya ızdırap veren bir fiil anlamına gelir. Bu yalnızca yasal müeyyidelerin uygulanmasından doğan, tabiatında olan veya arızı olarak husule gelen acı ve ıstırapı içermez.³⁷

Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi, bir eylemin işkence olarak değerlendirilmesi için, yöneten ve yönetilenlerin bulunduğu bir siyasal yapıya, bir başka anlatımla bir devlet düzenine, resmi bir otoritenin yetkisine ve güdülen bir amacın varlığına gereksinim duyulmaktadır. Bu koşullar bulunmadığı takdirde bu eylem saldırı olarak kabul edilmektedir.³⁸

³³ **Aksoy v. Turkey**: § 60; aynı yönde bkz. **Dikme v. Turkey**: § 93.

³⁴ Örneğin **Abdurrahman Orak v. Turkey**, § 93-94.

³⁵ CLAYTON, R./TOMLINSON, H. **The Law of Human Rights**, V. I. Oxford University Press, 2000, s. 388.

³⁶ **Salman v. Turkey**: § 114; **Akkoç v. Turkey**: § 115.

³⁷ <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhak/pdf01/37-51.pdf> (Erişim tarihi 20.06.2006).

³⁸ DEMİRBAŞ, Timur, **Türk Ceza Hukukunda İşkence Suçu**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1992, s. 9. Bu görüşe katılmayan yazarlar da bulunmaktadır. Bu görüşte olanlara göre, yalnızca devletçe onaylanan, ya da

Bu tanımlara ve AİHM’in içtihatlarına dayanarak işkencenin dört ögesinin olduğu söylenebilir. Bunlar: 1) şiddetli, yoğun fiziksel veya ruhsal acı, 2) acının kasıtlı ve bilinçli olarak uygulanması, 3) bilgi almak, cezalandırmak ve sindirmek gibi belirli bir amacın izlenmesi ve 4) fail bir kamu görevlisi olmalı veya bu sıfatla hareket etmelidir.³⁹

A. İşkencenin Öğeleri

1. Şiddetli Fiziksel veya Ruhsal Acı Veren Bir Fiil

Yukarıda da belirtildiği gibi, Mahkeme, işkence ile diğer kötü muamele türleri arasında ayırım yaparken muamelenin yoğunluğunu ve şiddetini dikkate almaktadır. Mahkeme’nin bu yaklaşımını **Bati and Others** kararında görmek olanaklıdır. Karara konu olan vakada kimisi henüz on sekiz yaşının altında olan on beş başvuru, yasadışı TKEP/L örgütüne karşı yürütülen operasyon sırasında gözaltına alınıp, polis merkezinde tutulmuşlar ve daha sonra tutuklanıp yargılanmışlardır. Mahkeme önüne gelen davada, başvuruçuların gözaltı sonrasında yapılan muayenelerine ve diğer delillere dayanarak, başvuruçularda yara bere izi, kollarından asma, suya tutulma, sürekli dövülme, falaka gibi muamelelere tabi tutulduklarına karar vermiştir. Ayrıca hakaret gördüklerini, günlerce uykusuz bırakıldıklarını ve fiziksel iz bırakmayan çeşitli şiddet eylemlerine tabi tutulduklarını saptamış ve söz konusu muameleleri 3. maddenin ihlali olarak değerlendirmiştir. Mahkeme 3. maddenin ihlaline karar verirken yapılan eziyetin şiddetini, yoğunluğunu, süresini, fiziksel ve ruhsal etkilerini,

---

devletin bir şekilde yetkisine dayanarak kamu görevlilerince, tanımlanmış amaçlar için uygulanan eziyetin işkence olarak nitelenmesi kabul edilemez. Kişinin maruz kaldığı uygulama, eziyet ya da zulüm derecesi yeterince şiddetli olduğunda, bu, işkenceden başka bir biçimde tanımlanamaz. Nitekim mağdurun maruz kaldığı eziyetin, yaşadıklarının hukuksal anlamda bir işkence olarak kabul edilip edilmemesi çok da bir şey değiştirmeyecektir. Bkz. SCOTT, Ryley George, **İşkence Tarihi**, (Çev. Hamide Koyukan), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003, s. 19. Kamu görevlisi kavramı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ÖZGENÇ, İzzet/ŞAHİN, Cumhuriyet, **Uygulamalı Ceza Hukuku**, s. 426 vd.

³⁹ DEMİRBAŞ, Timur, **Türk Ceza Hukukunda İşkence Suçu**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1992, s. 30; SOYSAL, Doğan, **Ceza Hukuku, Özel Hükümler**, 2. Baskı, Ankara 1997, s. 555. bununla birlikte işkence suçunun faili olabilmesi için kamu görevlisinin somut olayda suçu takiple görevlendirilmiş olması gerekmez, ÖNDER, Ayhan, **Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler**, 3. Bası, İstanbul 1991, s. 181.

mağdurun cinsiyetini, yaşını, sağlık durumunu, muamelenin uygulanış şeklini, yöntemini ve benzeri etmenleri ölçüt olarak almıştır⁴⁰.

Kişinin erkek ya da kadın olmasına, beden yapısının güçlü ya da zayıf olmasına bakılmaksızın, nesnel ölçülerde yeterli şiddette acı veren eylemler Mahkeme tarafından işkence olarak kabul edilmektedir. Örneğin AİHM Selmouni kararında, uygulanan muamelenin yalnızca şiddet içermekle kalmadığını, aynı zamanda fiziksel gücü ne olursa olsun herkes için iğrenç ve küçük düşürücü nitelikte olduğunu belirtmiştir⁴¹.

Yukarıda göndermede bulunulan Birleşmiş Milletler İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşmesi'nin 1. maddesinde yer alan işkence tanımının ayırt edici ölçütü "ağır acı veya ıstırap"tır. Acı ve ıstırapın ağır derecede olmaması durumunda söz konusu eylemler 1. madde kapsamında işkence olarak değil; adı geçen Sözleşme'nin 16. maddesi çerçevesinde kötü muamele olarak kabul edileceği; ancak işkence ile aynı hukuksal rejime tabi tutulacağı kabul edilmektedir⁴².

2. Kasıt

Daha önce de belirtildiği gibi, AİHM'e göre, işkencenin bir diğer özelliği de kasıt içeren muamele olmasıdır. Bir kararında, adı geçen organ, mağdurun kollarının arkadan bağlı olarak havada asılı tutulmasını, Filistin askısına asılmasını, ancak kasten yapılabilecek türden muamele olarak değerlendirmiş ve bunun belli bir hazırlığa gerek duyduğunu belirtmiştir⁴³.

Bir başka kararda AİHM, darp ve buna benzer diğer muameleleri, kamu görevlileri tarafından ancak görevlerinin yerine getirilmesi sırasında kasten uygulanacak türden muameleler olarak kabul etmiş ve işkence olarak nitelendirmiştir⁴⁴.

3. Amaç

Birçok kararında AİHM, Birleşmiş Milletler İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık dışı ya da Aşağılayıcı Muamele ya da Cezanın Önlenmesi Sözleşmesi'nde yer alan işkence tanımında amaç ögesine yer verildiğine dikkat

⁴⁰ **Batı and Others v. Turkey:** § 120-122.

⁴¹ **Selmouni v. France:** § 103. Bu karar, AİHM'in Türkiye dışında bir ülkenin işkence yaptığına ilk hükmettiği karardır.

⁴² AKILLIOĞLU, Tekin, "İşkencenin, İnsanlık Dışı, Aşağılayıcı, Zalimce Davranışların ve Cezaların Önlenmesi", **İnsan Hakları Yılı**, C. 10-11, 1988-1989, s. 46.

⁴³ **Aksoy v. Turkey:** § 64; aynı yönde bkz. **Salman v. Turkey:** § 114.

⁴⁴ **Dikme v. Turkey:** § 75, 95.

çekmiştir. Adı geçen sözleşmede işkence, bilgi alma, ceza verme veya sindirme amacıyla kasten acı veya eziyet veren muameleler için kullanılmaktadır. Bu çerçevede AİHM, **Dikme** kararında, başvurucuya işlediğinden şüphe edilen suçlara ilişkin itirafta bulunmasını sağlamak ve bilgi almak amacıyla uygulanan muameleleri işkence olarak kabul etmiştir.⁴⁵ Bununla birlikte Mahkeme, işkenceye karar verdiği her vakada fiilin hangi amaçla yapılmış olduğunu dikkate almamıştır.

4. Fail

Fiil, resmi sıfatla hareket eden kişiler tarafından veya bu kişilerin bilgisi veya onayıyla üçüncü kişiler tarafından işlenmiş olmalıdır.

B. Çeşitli İşkence Örnekleri

1. Filistin Askısı

AİHM, işkenceye ilk defa **Aksoy** davasında karar vermiştir. Bir başka anlatımla adı geçen organ, bu kararıyla, AİHS'e taraf ülkeler arasında işkence yapan ilk ülkenin Türkiye Cumhuriyeti olduğuna hükmetmiştir.

Karara konu olan vakada başvurucu PKK’ye yardım, yataklık ve üyelik suçlarından 24 Kasım 1992’de gözaltına alınmış ve Mardin Emniyet Müdürlüğü’nde gözaltında bulunduğu sırada kendisine çeşitli şekillerde kötü muamele yapıldığından yakınmıştır. Sorgulanması sırasında gözlerinin bağlandığını, çırılçıplak soyulduğunu, kolları arkadan bağlı bir biçimde asıldığını (Filistin askısı), elektrik verildiğini, üzerine su sıkılarak elektriğin şiddetinin artırıldığını, dövüldüğünü, tokatlandığını ve küfredildiğini ileri sürmüştür. Söz konusu muamelelerin ise işkence olarak nitelenecek kadar ağır olduğunu iddia eden başvurucu, bu muamelelerin, kendisini teşhis eden kişiyi tanıdığını kabul ettirmek amacıyla uygulandığını ileri sürmüştür.⁴⁶

Önüne gelen davada, başvurucunun Filistin askısına asıldığını saptayan AİHM, bu muamelenin ancak kasten yapılabileceğine, belirli bir hazırlık sürecine ve güç kullanımına gereksinim duyduğuna dikkat çekmiştir. Bu muameleye kişiden itirafta bulunmasını sağlamak veya bilgi elde etmek için başvurulabileceğine işaret eden adı geçen organ, tıbbi bilgilere dayanarak, somut olaydaki muamelelerin yapıldığı zaman kurbanı derin bir acı vermiş olmasının yanı sıra, her iki kolda bir süre devam eden felce de yol açtığını saptamıştır.

⁴⁵ **Dikme v. Turkey**: § 95; aynı yönde bkz. **Ireland v.the UK**: § 167; **Salman v. Turkey**: § 113-115; **Aksoy v. Turkey**: § 60; **Aydın v. Turkey**: § 82; 24531/94, **Aktaş v. Turkey**: 326-334; **Yaman v. Turkey**: § 47; **Batı and Others v. Turkey**: § 120.

⁴⁶ **Aksoy v. Turkey**: § 60; aynı yönde bkz. **Aktaş v. Turkey**: 326-334.

AİHM, 3. maddede yer alan "işkence", "insanlık dışı muamele" ve "onur kırıcı muamele" kavramları arasındaki ayrıma dikkat çekmiş ve "işkence" kavramını, çok ciddi ve zalimane acılara neden olan, kasti muameleler için kullandığını vurgulamıştır.⁴⁷ Sonuç olarak, adı geçen organ, başvurucuya uygulanan muameleleri ağır ve zalimane olarak nitelendirmiş ve işkence yasağının ihlal edildiğine karar vermiştir.⁴⁸

2. Tecavüz

AİHM **Aydın** davasında, gözetiminde tutulan kişinin, bir devlet görevlisi tarafından zayıf anından ve savunmasızlığından yararlanılarak tecavüze uğramasını vahim ve tiksindirici bir davranış olarak nitelendirmiştir. Karara konu olan vakada babası ve yengesiyle birlikte jandarma tarafından gözetim altına alınarak ilçe jandarma merkezine götürülen on yedi yaşındaki genç kız çıplak soyularak dövülmüş, bir tekerlek içine oturtularak döndürülmüş ve üzerine tazyikli su sıkılmış ve tecavüze uğramıştır. Mahkeme önüne gelen davada, tecavüzün kurbanı üzerinde diğer fiziksel ve psikolojik şiddet şekillerinde olduğu gibi, zaman içinde kolayca geçmeyen, derin psikolojik etkiler bıraktığını vurgulamıştır. Başvurucunun tecavüz olayı esnasında aynı zamanda, onurunun incitildiğine ve toplum içindeki saygınlığının zarar gördüğüne, fiziksel ve duygusal olarak keskin bir acı yaşadığına dikkat çeken adı geçen organ, sonuç olarak işkence yasağının ihlal edildiğine karar vermiştir.⁴⁹

3. Falaka/Falanga

Mahkeme **Salman** davasında, işkenceye karar verirken falaka uygulandığını saptamıştır. Karara konu olan vakada, Agit Salman 28 Nisan 1992 gecesi Adana'da gözetim altına alınmış ve 29 Nisan'da ölmüştür. Mahkeme önüne gelen davada, uygulanan muameleyi işkence olarak nitelendirirken, kötü muamelenin yalnızca niteliğini ve derecesini değil aynı zamanda amacını da dikkate almış ve şöyle demiştir:

Muamelenin ağırlığına ek olarak, işkenceyi, başka şeylerin yanı sıra bilgi edinme, cezalandırma veya korkutma gibi bir amaçla kasten verilen ağır acı veya ıstırap olarak tanımlayan ve 26 Haziran 1987 tarihinde yürürlüğe giren İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlıkdışı veya Aşağılayıcı Muamele ve Cezaya Karşı Sözleşme (m. 1)'de kabul ettiği gibi bir kasıt unsuru da bulunmaktadır. Olaydaki kötü muamelenin (falaka) niteliği ve derecesiyle bu muamelenin PKK

⁴⁷ **Aksoy v. Turkey**: § 60.

⁴⁸ **Aksoy v. Turkey**: § 64.

⁴⁹ **Aydın v. Turkey**: § 83, 85.

etkinliklerine katıldığından kuşkuyla Agit Salman’ın sorgulanması sırasında meydana geldiğine ilişkin kanıtlardan yapılan güçlü çıkarsamaları dikkate alan Mahkeme, söz konusu muamelenin işkence olarak nitelenebilecek kadar ağır ve zalimane olduğuna karar vermiştir.⁵⁰

Bir davada, başvurunun gözetiminde ayağında çürük, şişlik, ayak bileğinde sıyrık meydana gelmiş olmasını, falaka uygulanmasını, kaburga kemiğinin kırılmasını, bu kırık üzerinde darbe sonucu yara-bereleler oluşmasını ve bunların nedenlerinin hükümet tarafından açıklanamamasını dikkate alan AIHM, bunlardan yetkilileri sorumlu tutmuştur. Bu vakadaki muamelelerin niteliğini, derecesini ve bunların sorgu sırasında meydana gelmiş olabileceğine ilişkin güçlü çıkarsamaları da dikkate alan adı geçen organ, işkence yasağının ihlal edildiğine karar vermiştir.⁵¹

4. Şiddetli Dayak

Bir davada başvurunun tekmelemesini, dövülmesini, başına dipçikle vurulması sonucu beyinde hasar ve uzun süreli işlev zayıflığı meydana gelmesini; görünen yaralarına, yürüme, konuşma güçlüğü çekmesine karşın hastaneye götürülmekte otuz altı saat gecikmiş olmasını ve uygulanan muamelenin ağırlığını göz önüne alan AIHM, sonuçta işkence yasağının ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme bu kararında şiddetin ağırlığını dikkate almış ve uygulanan fiilin kast unsuru üzerinde durmaksızın başvurucuya uygulanan muameleleri işkence olarak değerlendirmiştir.⁵²

AIHM **Dikme** kararında, başvurunun on altı gün gibi uzun bir süre gözetiminde tutulmasını, bu süre içerisinde tıbbi ve diğer yardımlardan ve bir mahkemenin hukuksal denetiminden yoksun kalmasını dikkate almış, bu muamelelerin başvurunun manevi bütünlüğünü ihlal ettiğine karar vermiştir. Yine adı geçen organa göre, bu süre içerisinde başvurucuya vurulan darbeler hem fiziksel, hem ruhsal eziyet ve acı vermiştir. Ayrıca mağdurun tek başına tutulması, durumu daha da vahim bir hale getirmiştir. Bu nedenle AIHM, başvurucuya uygulanan muamelelerin, başvurucuda korku ve endişe yarattığına, aşağılanmasına, direncinin ve istencinin kırılmasına yol açtığına karar vermiştir. Başvurunun ayrıntılı açıklamalarını, sağlık raporlarının saptamalarını ve bunların hükümet tarafından inkâr edilmemesini dikkate alan adı geçen organ,

---

⁵⁰ **Salman v. Turkey**: § 114-115.

⁵¹ **Salman v. Turkey**: § 113-15; aynı yönde bkz. **Bati and Others v. Turkey**: § 114.

⁵² **İlhan v. Turkey**: § 86-87.

hiçbir makul kuşkuya yer bırakmayacak biçimde başvurucunun çok sayıda darbeye ve işkencenin diğer türlerine maruz kaldığına karar vermiştir.⁵³

AİHM bir başka kararında ise, başvurucuların, yüz, penis, haya, bacak ve ayak gibi vücutlarının çeşitli yerlerinde, doktor raporuyla yaralar saptanmasını işkence olarak değerlendirmiştir.⁵⁴

5. Elektrik Şoku Verilmesi

Mahkeme bir davada, başvurucunun gözaltında elektrik şokuna tabi tutulmasını, sıcak ve soğuk suya sokulmasını, başına vurulmasını, çocuklarına işkence yapılacağı tehdidiyle psikolojik baskı uygulanmasını; bu baskıların başvurucuda korku ve güvensizlik yaratması nedeniyle tedaviyi gerektiren stres bozukluğu tanısı konulmasına yol açmasını değerlendirmiştir. Başvurucunun gördüğü muamelelerin ağırlığını ve acımasızlığına vurgu yapan Mahkeme, işkence yasağının ihlal edildiğine karar vermiştir. Adı geçen organ kararında ayrıca, gözaltından çıkan kişiler için bağımsız ve eksiksiz bir sağlık muayenesi yapılması gerektiğine dikkat çekmiş ve bu muayenenin nasıl yapılması gerektiğine ilişkin yol gösterici bir içtihat geliştirmiştir. Bu içtihada göre, sağlık muayenesi, polisin bulunmadığı bir ortamda, uzman hekimlerce yapılmalıdır. Muayene sonunda verilen rapor yaralanmaya yer veriyorsa, yaraların yalnızca ayrıntılarını değil; ayrıca bunların nasıl oluştuğuna ilişkin hastanın yapmış olduğu açıklamaları da içermelidir. Mahkeme'ye göre, muayenenin üstünkörü ve toplu bir biçimde yapılmış olması, bu güvencenin etkenliğini azaltacağından, bu yönden de işkence yasağı ihlal edilmiş olacaktır.⁵⁵

AİHM, **Çakıcı** davasında da elektrik şoku verilmesini değerlendirmiştir. Karara konu olan vakada Ahmet Çakıcı 8 Kasım 1993'te Hazro ilçesi Çitlibahçe köyünde gözaltına alınmış bir süre gözaltında tutulmuş, daha sonra kendisinden haber alınamamıştır.⁵⁶ İşkence uygulandığına karar verirken Mahkeme tanık ifadelerine dayanmıştır.

Komisyon, Ahmet Çakıcı'ya uygulanan kötü muamelenin sonuçlarına tanık olan ve Çakıcı'nın dövuıldüğünü ve elektrik şoku verildiğini kendisine söylediği Mustafa Engin'in ifadesini, Ahmet Çakıcı'nın işkence gördüğüne ilişkin yeterli kanıt olarak kabul etmiştir.⁵⁷

⁵³ **Dikme v. Turkey**: § 73-97.

⁵⁴ **S.B and H.T v. Turkey**: § 21-26.

⁵⁵ **Akkoç v. Turkey**: § 118.

⁵⁶ **Çakıcı v. Turkey**: § 92.

⁵⁷ **Çakıcı v. Turkey**: § 91.

Mahkeme, Mustafa Engin’in Komisyon temsilcilerine verdiği ifadelerin güvenilir ve inanılır olduğuna karar vermiştir. Bu tanık on altı veya on yedi gün boyunca Ahmet Çakıcı ile birlikte aynı hücrede tutulmuş ve onu görme ve onunla konuşma fırsatı bulmuştur. Mustafa Engin ifadesinde Ahmet Çakıcı’nın giysisinin üzerinde kan lekeleri gördüğünü ve onun fiziksel olarak çok kötü durumda olduğunu söylemiştir. Ahmet Çakıcı, Mustafa Engin’le birlikte tutuldukları hücreden alınmış ve dönüşünde Mustafa Engin’e sorgulama sırasında kendisine iki kez elektrik şoku verildiğini söylemiştir. Bu ifadenin makul şüphenin bulunmaması şeklindeki kanıt standardıyla Ahmet Çakıcı’ya gözaltında işkence yapıldığı sonucuna varmayı desteklediği konusundaki Komisyon görüşünü Mahkeme de paylaşmış ve sonuç olarak Ahmet Çakıcı bakımından 3. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir.⁵⁸

Görüldüğü gibi Filistin askısına asma, elektrik şokuna maruz bırakma, tazyikli suya tutma, tecavüz, şiddetli dayak, falaka gibi doğası ve sonuçları itibariyle çok ciddi muameleler AİHM tarafından işkence olarak kabul edilmektedir.

II. İNSANLIK DIŞI MUAMELENİN TANIMI VE AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİNİN BU KONUDAKİ İÇTİHATLARI

Maddi unsur bakımından insanlık dışı muamele, işkence kadar yoğun ve zalimce acıya neden olmayan; fakat yine de fiziksel yaralanmaya veya yoğun fiziksel ve ruhsal acıya neden olan bir muameledir.⁵⁹ Manevi unsur bakımından insanlık dışı bir muamelede, işkence için gerekli olan kast, örneğin ikrar elde etme, cezalandırma gibi etmenler bulunabilir; ancak bulunması zorunlu değildir. Bir başka anlatımla böyle bir amacın bulunmadığı durumlarda da bir muamele için insanlık dışı muamele nitelendirmesi yapılabilir. Hatta fail bazen üçüncü kişi olsa bile, muamele insanlık dışı olarak tanımlanabilir.⁶⁰

Yeterli yoğunluk ve amaç ögesi taşımaması nedeniyle işkence olarak kabul edilmeyen muameleler AİHM tarafından insanlık dışı veya küçük düşürücü muamele olarak kabul edilmektedir. Örneğin adı geçen organ bir kararında, önceden tasarlanan, uzun süre uygulanan; yaralanmalara neden olan

---

⁵⁸ **Çakıcı v. Turkey**: § 92.

⁵⁹ ÖZGENÇ, İzzet/ŞAHİN, Cumhur, “İşkence Suçu”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, (Haziran-Aralık 2000), C.IV, S.1-2, s. 116.

⁶⁰ **Kurt v. Turkey**: § 133-34; **Taş v. Turkey**: § 9-30, § 79; **Çakıcı v. Turkey**: § 94.

ve haklı bir gerekçeye dayanmayan fiziksel veya ruhsal acılara yol açan davranışları insanlık dışı muamele olarak kabul etmiştir.⁶¹

Bu kararlardan insanlık dışı muamelenin söz konusu olabilmesi için, en azından, üç öğenin bir arada bulunması gerektiği ortaya çıkmaktadır: 1) kötü muamele niyeti, 2) ciddi fiziksel veya ruhsal acı, 3) neden olunan acının haklı bir gerekçeye dayanmaması.

A. İnsanlık Dışı Muamele veya Eziyetin Öğeleri

1. Kasıt-Kötü Muamele Niyeti

Yukarıda değinildiği gibi AIHM, bir muamelenin insanlık dışı muamele veya ceza kategorisine girmesi için eylemin kasıtlı bir biçimde yapılmasını aramaktadır. Bir başka anlatımla, bir davranış ancak kasıtlı bir biçimde yapılırsa insanlık dışı muamele olarak kabul edilmektedir.⁶²

Bunun yanında birçok davada adı geçen organ, daha da ileri giderek, insanlık dışı muameleden söz edebilmek için taammüdün gerekli olduğu yönünde karar vermiştir.⁶³

2. Ciddi Fiziksel veya Ruhsal Acı

Bir kötü muamelenin 3. madde kapsamında değerlendirilebilmesi için verilen acının asgari bir ağırlıkta olması gerekmektedir. Ancak hangi tür muamele veya cezaların asgari şiddet düzeyine ulaştığını ortaya koyan kesin standartlar yoktur.⁶⁴ Dolayısıyla bu asgari düzeyin değerlendirilmesi görecelidir. Bir başka anlatımla değerlendirme yapılırken, muamelenin süresi, uygulandığı kişi üzerindeki fiziksel ya da ruhsal etkileri ve kimi durumlarda da mağdurun cinsiyeti, yaşı ve sağlık durumu dikkate alınmalıdır. Bununla birlikte Mahkeme bir kararında, davranışın en az belli bir ağırlıkta veya belli bir düzeyde acı vermesini aramamış, buna karşılık kullanılan fiziksel gücün tekrarını ve yoğunluğunu dikkate almış ve bu davranışları da 3. madde kapsamında değerlendirmiştir.⁶⁵ Kısaca, bir muamelenin kötü muamele olup olmadığına

⁶¹ **Bilgin v. Turkey:** § 99 102-103; aynı yönde bkz. **Kudla v. Poland:** § 92.

⁶² **Guzzardi v. Italy:** § 80; aynı yönde bkz. **Selçuk and Asker v. Turkey:** § 78; **Bilgin v. Turkey:** § 103.

⁶³ **Ireland v. UK:** § 167; **Tomasi v. France:** § 91; **Soering v. the UK:** § 100; **Selçuk and Asker v. Turkey:** § 70; **Bilgin v. Turkey:** § 103; **Dulas v. Turkey:** § 55.

⁶⁴ van DIJK P./van HOOFF G.J.H. **Theory and Practice of the European Convention on Human Rights**, Kluwer, Deventer, 1998, s. 3119.

⁶⁵ **Tomasi v. France:** § 107.

karar verilirken, vakanın bütün yönleri birlikte ele alınmalıdır.⁶⁶ Ayrıca asgari ağırlık düzeyine ulaşma kavramı dinamik bir yorum anlayışıyla günün koşulları bağlamında değerlendirilmelidir. Bu yorum yöntemi bir muamelenin yalnızca belli bir ağırlık düzeyine ulaşmış olmadığını saptarken değil, aynı zamanda bir muamelenin 3. maddedeki kötü muamelelerden hangisine girdiği değerlendirilirken de uygulanmaktadır.⁶⁷

Bir muamele, kişide bedensel yaralanmaya neden olmamakla birlikte, fiziksel veya ruhsal acıya yol açıyorsa bu da insanlık dışı muamele kategorisine girmektedir.⁶⁸ İnsanlık dışı muamele esas itibarıyla gözaltı koşullarında ortaya çıkan muameleleri kapsasa da, bunun dışında mağdurları sıkıntıya sokan kasıtlı ve acımasız bir dizi başka davranışı da kapsamaktadır. Örneğin, aşağıda ayrıntılı biçimde görüleceği gibi, **Selçuk and Asker, Dulas, Bilgin** vakalarında, başvuru sahiplerinin evlerinin güvenlik güçlerince tahrip edilmesi, başvuru sahiplerini barınaksız bıraktığı, başvuru sahiplerine sıkıntı ve eziyet verdiği, güvenlik ve refahlarını tamamen göz ardı ettiği için AIHM’ce insanlık dışı muamele olarak değerlendirilmiştir.⁶⁹

3. Neden Olunan Acının Haklı Bir Gerekçeye Dayanmaması

Mahkemelerce verilse bile, her türlü cezanın, aslında, acı verici ve küçük düşürücü olduğu söylenebilir. Ancak bu cezaları 3. madde kapsamında küçük düşürücü ve acı verici muamele olarak kabul etmek olanaklı değildir. Adı geçen madde, insanlık dışı ve küçük düşürücü cezaları açıkça yasaklamakla, bu tür cezaları genel anlamdaki cezalardan ayırt etmek istemiştir.

Adı geçen maddenin koruma alanına giren diğer bir muamele türü de zorunlu tıbbi müdahalelerdir. Ancak bu tür müdahalelerin kabul edilip edilmediğinin değerlendirilmesinde yerleşik tıbbi müdahaleler örnek

---

⁶⁶ **Ireland v. the UK**: § 162; **Soering v. the UK**: § 100; **Cruz Varas and Others v. Sweden**: § 83; **Tekin v. Turkey**: § 52; **Aydın v. Turkey**: § 84; **Selçuk and Asker v. Turkey**: § 76; **Kurt v. Turkey**: § 133; **Bilgin v. Turkey**: § 101; **Yöyler v. Turkey**: § 73. Bu konuda bkz. NUHOĞLU, Ayşe, “İşkence Yasağı ve İşkence Suçu”, **Sahir Erman’a Armağan**, İstanbul, 1999, s. 533.

⁶⁷ Hasta hükümlünün güvenlik gerekçesiyle hastanede yatağa bağlanmasını 24 Eylül 1992 tarihli **Herczegfalvy v. Austria** kararında (§: 83) 3. maddeye aykırı bulmayan Mahkeme, 27 Kasım 2003 tarihli **Henaf v. France** kararında benzer bir muameleyi (§: 55), 3. maddeye aykırı bulmuştur.

⁶⁸ **Ireland v. the UK**: § 167

⁶⁹ **Selçuk and Asker v. Turkey**: § 78; **Bilgin v. Turkey**: § 103; **Dulas v. Turkey**: § 55.

oluşturmaktadır. Bu çerçevede, tedavi açısından gerekli olan bir müdahale, insanlık dışı veya küçük düşürücü muamele olarak değerlendirilmeyecektir.⁷⁰

AIHM'in Türkiye'ye karşı vermiş olduğu ve insanlık dışı muamele olarak nitelendirdiği kararlar aşağıdaki başlıklar altında toplanabilir.

B. İnsanlık Dışı Muamele Örnekleri

1. Ev Yakmalar

Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde güvenlik güçleri tarafından köylerin boşaltılması sırasında evlerin ve eşyaların tahrip edilmesi, başvurucuların mülkiyet ve aile yaşamlarına bir müdahale oluşturmasının yanında ayrıca, koşulları bulunduğu takdirde, Mahkeme'ce, kötü muamele olarak değerlendirilmektedir. Mahkeme konuyla ilgili ilk kararlarında evin ve diğer eşyanın tahribini 3. madde çerçevesinde incelemeyi gerekli görmemiştir.⁷¹ Fakat daha sonra AIHM köy boşaltma vakalarını 3. madde çerçevesinde de değerlendirmeye başlamıştır. Örneğin bir kararında Mahkeme, başvurucunun mallarına zarar verilmesini, evinin yakılması sonucu ailesiyle birlikte barınaksız kalmasını, güvenlik ve refahının tamamen göz ardı edilmesini ve bunların ise kasıtlı bir biçimde yapılmasını 3. maddenin ihlali olarak değerlendirmiştir.⁷² Ayrıca başvurucunun evinin ve eşyalarının yok edilmesini ve içinde bulunduğu kişisel koşulları göz önünde bulunduran AIHM, güvenlik güçlerinin fiillerini insanlık dışı muamele olarak değerlendirmiştir.⁷³

AIHM, **Selçuk and Asker** davasında, başvuruculardan Selçuk'un o dönemde 54, Asker'in 60 yaşında olmasına, tüm yaşamlarını aynı köyde geçirmelerine, evlerinin ve malvarlıklarının büyük bölümünün güvenlik güçlerince yok edilmesi sonucu geçimlerini sağlayamayacak duruma düşmüş ve köylerini terk etmek zorunda kalmış olmalarına dikkat çekmiş ve bu davranışları önceden tasarlanmış, başvurucuları aşağılayan türden muameleler olarak nitelendirmiştir. Ayrıca, başvurucuların söz konusu muamelelere hazırlıksız yakalanmalarına ve evlerinin yakılışını izlemek zorunda kalmış olmalarına da dikkat çekmiştir.⁷⁴ Özellikle, başvurucuların evlerinin yakılış biçimini ve kişisel

⁷⁰ **Herczegfalvy v. Austria**: § 82.

⁷¹ **Akdivar and Others v. Turkey** ve **Menteş and Others v. Turkey**.

⁷² **Bilgin v. Turkey**: § 99.

⁷³ **Bilgin v. Turkey**: § 102-103; aynı yönde bkz. **Selçuk and Asker v. Turkey**: § 72; **Yöyler v. Turkey**: § 74.

⁷⁴ **Selçuk and Asker v. Turkey**: § 70.

durumlarını dikkate alan AİHM, güvenlik güçlerinin eylemlerini insanlık dışı muamele olarak nitelendirmiştir.⁷⁵

Görüldüğü gibi bu davada adı geçen organ, söz konusu davranışları insanlık dışı muamele olarak nitelendirirken, eylemlerin kasıtlı ve önceden tasarlanmış olmasına, mağdurların yaşlarına, aşağılanmalarına, evlerinin yakılması dolayısıyla düştükleri zor duruma ve uğramış oldukları hakarete dikkat çekmiştir.

Bir başka davada ise, başvuruçunun evinin güvenlik güçleri tarafından yakılması ve eşyalarının yok edilmesinden dolayı kendisinin ve ailesinin yaşadığı stres, AİHM’ce, insanlık dışı muamele olarak değerlendirilmiştir.⁷⁶

2. Gözaltında, Sorgulama ve Tutuklama Sırasında Meydana Gelen İnsanlık Dışı Muameleler

Mahkeme’ye göre, alıkoyma işlemi bağlamında 3. maddeye ilişkin olarak ortaya çıkan potansiyel ihlaller alıkoymanın tüm aşamalarını; yani bir kişinin gözaltına alınma, yakalanma; tutuklanma yoluyla alıkonulduğu andan serbest bırakıldığı ana kadarki aşamaları kapsamaktadır. İncelenen maddeye ilişkin ihlallerin en çok alıkonulan kişilere yönelik muameleler çerçevesinde ortaya çıktığı görülmektedir. Adı geçen maddenin getirdiği yükümlülüklerin belki de en ilgili olduğu alan burasıdır. Bu nedenle 3. maddenin ihlal edilip edilmediğini saptayabilmek için, en çok üzerinde durulması gereken konulardan biri, zabıta (polis ve jandarma) mensupları ile cezaevi personelinin eylemleridir.

Özgürlüklerinden yoksun bırakılan ve bu nedenle tümüyle yetkililerin denetiminde olan kişiler, devlet gücünün kendileri aleyhine kullanılması olasılığına karşı en hassas konumda bulunmaktadır. Dolayısıyla AİHS standartlarına uygunluk açısından bu kontrolün kullanımı sıkı bir denetime tabi tutulmalıdır. Bu anlayışın bir sonucu olarak, Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi (CPT)⁷⁷, özellikle, özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilere yapılan muameleleri incelemek ve gerektiği takdirde bu kişilerin işkence ve insanlık dışı muamele veya cezalara karşı daha etkili korunmasını sağlamakla görevlendirilmiştir.⁷⁸

---

⁷⁵ **Selçuk and Asker v. Turkey**: § 71.

⁷⁶ **Yöyler v. Turkey**: § 75.

⁷⁷ Bu kuruluşun çalışmaları hakkın da ayrıntılı bilgi için bkz. MORGAN, Rod/EVANS, [Malcolm](#), **Combating Torture in Europe: The Work and Standards of the European Committee for the Prevention of Torture (CPT)**, The Stationery Office Boks, 2001.

⁷⁸ Avrupa İşkenceyi Öneme Sözleşmesi’nin 1. maddesi.

Özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerle ilgili olarak herhangi bir kötü muamele yapıp yapılmadığının değerlendirilmesinde hareket noktası, alıkonulan kişiye karşı kaba kuvvet kullanılıp kullanılmadığının saptanmasıdır. Burada AİHM'in kabul ettiği temel ölçüte göre, alıkonulan kişinin davranışı gerektirmediği sürece, bu kişiye karşı kaba kuvvete başvurulması 3. maddede belirtilen hakkı ihlal etmektedir. Bu ölçütün temelinde ise, adı geçen maddenin insan haysiyetini ve fiziksel bütünlüğünü korumayı amaçlaması ve bu nedenle her kaba kuvvet uygulamasının insan haysiyetini aşağılaması yatmaktadır.⁷⁹

Bir kimsenin gözaltında kötü muamele gördüğüne ilişkin şikâyette bulunması halinde, birbirine bağlı iki sorun ortaya çıkmaktadır. İlki, bu kimsenin devletin kontrolü altındayken gördüğünü iddia ettiği muamele ile daha sonra saptanan yara bere izleri arasındaki nedensellik ilişkisinin saptanmasıdır. Böyle bir muamele varsa, ikinci olarak, yapılmış olan muamelenin ağırlığının saptanması gerekmektedir.⁸⁰

Gözaltında meydana gelen kötü muamelenin hangi amaçla yapıldığını saptamak her zaman olanaklı değildir. Kaldı ki, kötü muamelenin kanıtlanması için amacın saptanması zorunlu da değildir. Kötü muamele, örneğin bir sorgulama yöntemi olarak, yani kişinin aleyhine delil olarak kullanılmak üzere bir ikrar elde etmek veya soruşturulmakta olan bir suçla ilgili bilgi elde etmek için mi yapılmıştır yoksa cezalandırmak veya korkutmak için mi yapılmıştır? Kötü muamelenin kanıtlanması bakımından bunun bir önemi yoktur.

Öte yandan gözaltına alınan kişinin “koruyuculardan” (safeguards) yararlandırılıp yararlandırılmadığı, gözaltında yapılan kötü muamelenin kanıtlanması üzerinde önemli denebilecek bir etkiye sahiptir. Söz konusu koruyucular şunlardır: a) gözaltına alınan makamın götürdüğü doktor dışında, gözaltına alınan kişinin kendi seçtiği bir doktora muayene olabileme, b) gözaltında avukatla görüşebilme, c) gözaltındayken akraba veya bir arkadaşına ulaşabilme, d) gözaltının hukuksallığının denetimi için en kısa zamanda bir yargısal makama başvurabilme. Gözaltında tutulan kişiyi bu koruyuculardan yararlandırmak, kendisinden özellikle ikrar elde etmek için kötü muamele yapılma olasılığını önleyebileceği gibi, yapılan bir kötü muamelenin ortaya çıkarılmasına da katkı sağlayabilecektir. Kişi bu koruyuculardan yararlandırılmamışsa, gözaltında yaralanmaya ilişkin bir kanıt başlangıcı

⁷⁹ **Ribitsch v. Austria: § 34; Tekin v. Turkey: § 52; Assenov and Others v. Bulgaria: § 94.**

⁸⁰ **Tomasi v. France: § 107.**

bulunması halinde, kötü muamelenin varlığı konusunda güçlü bir maddi karine oluşturacaktır.⁸¹

Kötü muamele ile ilgili bir vakada, kaba kuvvete başvurulduğunun en açık göstergesi, fiziksel yara izleri ve psikolojik travmaya ilişkin gözlemlerdir. Eğer alıkonulan kişi, serbest bırakıldığında veya alıkoyma süresinin herhangi bir aşamasında yara izleri taşıyor veya sağlığının bozuk olduğu gözlemleniyorsa, söz konusu izlerin alıkoyma sürecinde meydana gelmediğini ispatlamak, ilgili devlete düşmektedir. Buna bağlı olarak yara izlerinin alıkoyma sırasında meydana gelmesi ve yetkililerce kaba kuvvet uygulanması sonucunda oluşması halinde, alıkoyanlar, söz konusu uygulamanın alıkonulan kişinin kendi davranışları nedeniyle gerekli olduğunu ve ancak gereken ölçüde kaba kuvvet kullanıldığını ispatlamakla yükümlüdürler. Doğal olarak yapılan açıklama inandırıcı ve 3. maddeye uygun olmalıdır.⁸²

AİHM bir davada, başvuruçuların gözüaltına alınırken tıbbi muayeneden geçirilmediklerine ve başvuruçular tarafından seçilen bir avukat ya da doktorun gözüaltında tutuldukları yere girmesine yetkililerce izin verilmediğine dikkat çekmiştir. Yine adı geçen organının saptamasına göre, başvuruçular, emniyet müdürlüğünden cezaevine sevk edildikten sonra, birbiriyle çelişen raporların verildiği üç farklı muayeneden geçirilmişlerdir. Başvuruçuların ilk muayeneden sonra emniyette bir gün daha geçirdikleri yönündeki iddialarını ve hükümet tarafından bu tutarsızlıklara ilişkin makul bir açıklama getirilmemesini göz önünde bulunduran AİHM, yaptığı değerlendirmede, başvuruçuların vücudunda herhangi bir darp izine rastlanmadığını belirten ilk muayene raporunu dikkate almamıştır. Bu bağlamda adı geçen organ, birinci başvuruçunun vücudundaki

---

⁸¹ **Algür v. Turkey: § 44.** Mahkeme, koruyuculardan yararlanma konusunu **Aksoy** kararında Sözleşme’nin 5. maddesindeki kişi özgürlüğü bağlamında ele almışken; **Algür** kararında Sözleşme’nin 3. maddesi bağlamında incelemiştir. Mahkeme **Aksoy** kararında şöyle demiştir: “Buna karşılık Mahkeme bu davada, uzun bir süre gözüaltında tutulan başvuruçuya yeterli koruyucular sağlanmadığını düşünmektedir. Özellikle bir avukata, doktora, akrabaya veya arkadaşına ulaşma hakkı verilmemesi ve gözüaltında tutulmasının hukukilik denetimi yapabilecek bir mahkeme önüne çıkarılmak için gerçekçi bir olanak bulunmaması, başvuruçuyu tamamen, kendisini tutanların insafına bırakmak anlamına gelmiştir.”: § 83.

⁸² **Tomasi v. France: § 108-111; Ribitsch v. Austria: § 34; Salman v. Turkey: § 100; Aksoy v. Turkey: § 62; Altay v. Turkey: § 50; Tekin v. Turkey: § 52-53; Süheyla Aydın v. Turkey: § 192; Selmouni v. France: § 87; Cafer Cangöz v. Turkey: § 25-32; Esen v. Turkey: § 25; Çolak and Filizler v. Turkey: § 30; Yaman v. Turkey: § 43; Karakaş and Yeşilirmak v. Turkey: § 35-41; Biyan v. Turkey: § 41.**

çürük ve morluklarla; ikinci başvuruçunun vücudundaki kızartı ve morluklara ilişkin hükümet tarafından makul bir açıklama getirilemediğine dikkat çekmiştir. Ayrıca hükümet, başvuruçuların vücutlarındaki şiddet izlerinin yakalanmalarından önce meydana gelmiş olabileceğini de ileri sürmemiştir.⁸³ AİHM, söz konusu semptomlardan hükümeti sorumlu tutmuş ve 3. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir.⁸⁴

Kötü muamelenin bilgi almak veya itirafa zorlamak amacıyla uygulandığı vakalarda ihlaller, daha çok sorgulama veya ifade alma sırasında meydana gelmektedir. Bu durumda ihlal cezaevinden çok, polis veya jandarma karakolunda ortaya çıkmaktadır. Bu gerçek, AİHM'in önene gelen davalarda da teyit edilmiştir. Örneğin **Tekin** davasında başvuruçu, jandarma karakolunda gözleri bağlı bir biçimde sorgulanmış, tacize uğramış, ölümle tehdit edilmiş, dört gün boyunca sıfır derecenin altında, yataksız, battaniyesiz, yiyecek ve içecek verilmeden tutulmuştur. Bir başka jandarma karakolunda gözleri yeniden bağlanmış, elbiseleri çıkartılarak soğuk suya tutulmuş, ayaklarının tabanına ve vücuduna copla vurulmuş, el ve ayak parmaklarına elektrik verilmiştir. Bu muameleler başvuruçunun tek böbrekli olduğu bilinmesine karşın yapılmıştır. Başvuruçuya yapılan muameleleri bir bütün olarak ele alan AİHM, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele yasağının ihlal edildiğine karar vermiştir.⁸⁵

AİHM bir başka davada, başvuruçunun karanlık ve soğuk bir hücrede gözleri bağlı bir biçimde tutulmasını, sorgusu sırasında vücudunda yara berelerin meydana gelmesini 3. maddenin ihlali olarak değerlendirilmiştir. Aynı davada adı geçen organ, özgürlüğünden yoksun bırakılan ve kendi hareketleriyle güç kullanımına sebep olmayan bir kişiye karşı güç kullanmanın insan onurunu zedelediğine ve ilke olarak da adı geçen maddeyi ihlal ettiğine karar vermiştir. Bir başka anlatımla başvuruçunun hem tutulduğu koşulları, hem de vücudunda yara bereye neden olunmasını birlikte elen AİHM, bu davada insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele yasağının ihlal edildiğine karar vermiştir.⁸⁶

Bu noktada belirtilmesi gereken bir başka konu da başvuruçuların, işkence ve diğer kötü muamele iddialarını doktor raporuyla ispatlamak zorunda olmalarıdır. Başvuruçuların doktor raporu sunamadıkları davalarda iddialarını kanıtlamaları neredeyse olanaksızdır. Son zamanlarda gözlemlenen başka bir husus ise, AİHM'in "darp ve cebir izine rastlanmamıştır" türünden çok kısa ve yüzeysel doktor raporlarına itibar etmeme eğilimine girmiş olmasıdır. AİHM'in

⁸³ **Çolak and Filizler v. Turkey**: § 32.

⁸⁴ **Çolak and Filizler v. Turkey**: § 34.

⁸⁵ **Tekin v. Turkey**: § 49-51.

⁸⁶ **Kurt v. Turkey**: § 53; aynı yönde bkz. **Ribitsch v. Austria**: § 38.

bu eğilimine **Akkoç** kararı örnek olarak gösterilebilir. Avrupa İşkencenin ve İnsanlık dışı veya Onur Kırıcı Ceza ve Muamelenin Önlenmesi Komitesi’nin standartlarına göndermede bulunan adı geçen organ, gözaltı sonrasında sanığın ayrıntılı bir biçimde uzman doktor muayenesinden geçirilmesinin, muayene sırasında kolluk kuvvetlerinin odada bulunmamasının ve sanığın doktora verdiği bilgilerin olduğu gibi rapora geçirilmesinin, gözaltında meydana gelen kötü muameleleri önlemeye yardımcı olabileceğini belirtmiştir.⁸⁷

Bu başlık altında **Öcalan** kararını ayrıntılı bir biçimde incelemekte yarar vardır; çünkü AİHM, AİHS’in 3. maddesine uygun yakalama, tutuklama ve mahkûmiyet koşullarını bu kararında ayrıntılı bir biçimde ortaya koymuştur.

Mahkeme önüne gelen davada ilk olarak kelepçe vurmaya değerlendirmiştir. Kelepçeleme, kişinin yakalanması aşamasında güvenlik önlemi amacı taşıyorsa, kişinin kaçma teşebbüsünde bulunmasını veya kendisine ve başkalarına zarar vermesini önlemeye dönükse, 3. maddeye aykırılık söz konusu değildir.⁸⁸ Mahkeme, başvurunun gözlerinin bağlanmasının da 3. maddeye uygun olup olmadığını değerlendirmiştir. Başvurucunun durumunu ve tutulmasına gösterilen tepkileri göz önüne alan adı geçen organ, bu önlemin amacının naklin sorunsuz bir biçimde gerçekleşmesini sağlamak olduğunu belirtmiş ve bunu küçük düşürücü muamele olarak kabul etmemiştir.⁸⁹ Başvurucunun denizaşırı bir ülkeden çıkarılmasını da, AİHM, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele olarak kabul etmemiştir.⁹⁰

Başvurucu, adada tek başına tutulduğu, avukatlarıyla ve ailesiyle görüşmesinde ciddi sınırlamalar olduğu, cezaevine geldiğinden bu yana sağlığının giderek bozulduğu, fiziksel egzersiz yapamadığı ve basınla iletişim kurması sınırlandırıldığı gerekçeleriyle de 3. maddenin ihlal edildiğini iddia etmiştir.⁹¹ Mahkeme bu iddialar üzerine, sözleşmecî devletlerin, tutuklu ve hükümlülere, insan onuruna uygun koşulları sağlamakla yükümlü olduklarına dikkat çekmiştir. Bu çerçevede, tutuklu veya hükümlülere verilen cezaların uygulanma tarzı ve yöntemi, tutukluluk veya hükümlülük halinin doğasında var olan ıstırap düzeyini aşacak derecede, kişiyi kaygı ve sıkıntıya sokmamalıdır.

---

⁸⁷ **Akkoç v. Turkey**: § 118.

⁸⁸ **Öcalan v. Turkey**: § 223; **Öcalan v. Turkey** [GC]: § 184-85.

⁸⁹ **Öcalan v. Turkey**: § 224; **Öcalan v. Turkey** [GC]: § 184-85.

⁹⁰ **Öcalan v. Turkey**: § 227; **Öcalan v. Turkey** [GC]: § 184-85.

⁹¹ **Öcalan v. Turkey**: § 229.

Ayrıca devletler, tutuklu ve hükümlülerin sağlığı ve esenliği için gerekli tıbbi yardımları sağlamakla yükümlüdürler.⁹²

Aynı davada, tecritle ilgili iddiaları da değerlendiren AİHM, tam sosyal tecritle birlikte duyuşsal tecridin kişiliğı yok edebileceğine dikkat çekmiş ve bunun güvenlik veya başka gerekçelere dayandırılmayacağına karar vermiştir. Bir mahkûmun gereksinim duyacağı kadar geniş, içinde yatak, masa, koltuk ve kitap raflarının bulunduğu bir hücrede tutulduğuna dikkat çekmiştir.⁹³ Başvurucuya kitap, gazete ve radyo sağlandığı, günde iki kez doktor tarafından muayene edildiğı, haftada bir kez avukatları tarafından ziyaret edildiğı, cezaevine ulaşımın zorluğu dışında, akrabalarının ziyaretine herhangi bir sınırlama getirilmediğı gerekçeleriyle adı geçen organ, başvurunun tecrit iddiasını yerinde bulmamıştır.⁹⁴

Öte yandan, adı geçen organa göre, mahkûmların birbirleriyle güvenlik, disiplin veya koruyucu nedenlerle görüşmesinin yasaklanması, tek başına, insanlık dışı muamele veya ceza oluşturmamaktadır.⁹⁵

Başvurucunun, silahlı ve büyük bir bölücü hareketin lideri olduğuna, Türkiye'de en tehlikeli terörist olarak görüldüğüne vurgu yapan AİHM, başvurunun bir adada tek başına tutulmasını 3. maddeye aykırı bulmamıştır. Bu kararı verirken, başvurunun hapisten kaçırılma olasılığını da dikkate almıştır.⁹⁶

AİHM'in yukarıda yer verilen kararları iki bakımdan büyük bir önem taşımaktadır: Birincisi, adı geçen organ, böyle vakalarda gözaltında tutulan kişinin savlarının doğruluğunu/geçerliliğini destekleyecek tanık bulunmadığı takdirde, tahmin yoluna başvurulacağına karar vermiş olmasıdır. Bir başka anlatımla, gözaltındaki kişideki yara berelerin kişi tutulmadan var olduğu veya bizzat kendisinin bunları meydana getirdiğı ispatlanamazsa, söz konusu yara berelerin görevlilerden kaynaklandığı tahmin edilecektir. İkincisi ise, AİHM'in incelenen vakalar bağlamında, insanlık dışı muamele için gerekli gördüğü acı eşiğini düşürmüş olmasıdır. Adı geçen organın bu konudaki uslamalarının çok kısa olduğu söylenebilir. Buna başlıca neden olarak, her ne nedenle olursa olsun, polis memurları veya diğer görevliler tarafından sorgu sırasında uygulanan muamelelere ilişkin kötü muamele kuşkusunun hiçbir biçimde

⁹² **Öcalan v. Turkey**: § 231; aynı yönde bkz. **Kudla v. Poland**: § 94; **Kalashnikov v. Russia**: § 95.

⁹³ **Öcalan v. Turkey**: § 233; **Öcalan v. Turkey** [GC]: § 190-96.

⁹⁴ **Öcalan v. Turkey**: § 234.

⁹⁵ **Öcalan v. Turkey**: § 232.

⁹⁶ **Öcalan v. Turkey**: § 233.

meşrulaştırılamayacağı gösterilebilir. İncelenen vakalarda meşruluk ögesinin yokluğu çok güçlüdür. Yine incelenen kimi davalarda AİHM’in insanlık dışı muameleye ek olarak, küçük düşürücü muameleye de karar vermiş olmasının çok yerinde olduğu vurgulanmalıdır. Bireylerle karşı karşıya kalan ve üstün durumda olan kamu görevlilerinin gözaltındakilere kötü davranmalarının küçültücü muamele olduğu açıktır. AİHM’in bu uslamasına dayanarak, insanlık dışı muamelenin küçük düşürücü muamelenin güçlendirilmiş şekli olduğu sonucuna ulaşılabilir. Zira küçük düşürülme muamelelerinde zihinsel ve fiziksel acı, insanlık dışı muameledekinden daha az rol oynamaktadır.

3. Yakınları Gözaltında Kaybolan Kişilerin Maruz Kaldıkları İnsanlık Dışı Muameleler

Kayıp vakaları, bir kişinin devlet görevlileri veya onlar adına hareket eden kimselerce kayıt dışı olarak alıkonulması durumunda ortaya çıkmaktadır. Kayıt dışı alıkoyma uygulamaları çoğunlukla kayıp kişinin öldüğünün yetkili makamlarca kabul edilmesi veya kayıp kişinin akıbeti konusunda sessiz kalınması ya da aile bireylerinin o kişinin öldüğüne inanmaları ile sonuçlanmaktadır.

Bu bağlamda AİHM’in önüne çok sayıda dava gelmiştir. Adı geçen organ bu konudaki ilk kararını **Kurt** davasında vermiştir. Karara konu olan vakada 23 Kasım 1993’te Bismil’in Ağıllı köyüne gelen güvenlik güçleri tarafından gözaltına alınan Üzeyir Kurt’un annesi, oğlunun askerler ve köy korucuları elinde kaybolduğu iddiasıyla savcıya başvurmuştur. Başvurucu, oğlunun gözaltına alınmasına bizzat tanık olduğunu, o günden sonra oğlunu bir daha göremediğini ve can güvenliğinden kaygı duyduğunu belirtmiş; ancak savcı bu şikâyeti ciddiye almamıştır. Sonuçta başvurucu, oğlunun alıkonulması ve daha sonra başına gelenler hakkında hiçbir bilgi alamayışının yarattığı acıyla baş başa kalmıştır. Başvurucunun mağdurun annesi olmasını ve yetkililerin acısına, endişesine kayıtsız kalmaları nedeniyle mağdur duruma düştüğünü dikkate alan AİHM, 3. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir. Bununla birlikte, adı geçen organ, bu kararın, kayıp kişinin tüm aile bireylerinin 3. maddeye aykırı muamelenin mağduru olduğu yolunda genel bir ilke oluşturmadığının altını açıkça çizmiştir.⁹⁷

Bu çerçevede incelenecek örneklerden biri de **Taş** kararıdır. Karara konu olan vakada kayıp kişinin babası olan başvurucu, oğlunun gözaltına alındığını duyar duymaz, akıbeti hakkında bilgi almaya çalışmıştır. Bu çerçevede, jandarmaya ve savcıya başvurarak oğlunu görmek istemiştir. Savcı bir ay sonra verdiği cevapta, oğlunun kaçtığını bildirmiş; ancak soruşturma

---

⁹⁷ **Kurt v. Turkey**: § 133-34.

başlatmamıştır.⁹⁸ AİHM önüne gelen davada, bir aile bireyinin yakınının gözü altında kaybolması nedeniyle mağdur olup olmadığına karar verilmesinin, başvurucunun çektiği sıkıntı ve üzüntüye farklı bir boyut kazandıran kimi özel etmenlerin varlığına bağlı olduğuna karar vermiştir. Bu etmenlerden biri, aile bireyleri arasındaki yakınlıktır. Bu bağlamda AİHM, ebeveyn çocuk başına özel bir önem vermektedir. Ayrıca başvurucunun söz konusu olaylara ne derecede tanık olduğu, kayıp kişi hakkında bilgi edinmek için gösterdiği çaba ve bu çabalara yetkililerin verdiği yanıt da de adı geçen organ tarafından dikkate alınmaktadır. Bir başka anlatımla adı geçen organ, bir muameleyi insanlık dışı muamele olarak nitelendirirken, yalnızca aile bireyinin kaybolmasını yeterli bulmamakta; bunun yanında bu olay yetkililerin dikkatine sunulduğunda, bunların olaya gösterdikleri tepkiyi de dikkate almaktadır.⁹⁹

AİHM, **Çakıcı** davasında da benzer bir durumu incelemiştir. Karara konu olan vakada başvurucu, **Kurt** kararına dayanarak, kardeşinin kaybolmasının, ondan uzun süre haber alamamasının kendisi açısından insanlık dışı muamele oluşturduğunu ileri sürmüştür.¹⁰⁰ AİHM, önüne gelen davada, başvurucunun, kayıp kişinin erkek kardeşi olmasına ve ilişkilerinin niteliğine dikkat çekerek şunları belirtmiştir:

Kurt davasındaki başvurunun aksine, güvenlik güçleri başvurucunun kardeşini götürdükleri zaman, başvurucu, başka bir yerde kendi ailesi ile birlikte yaşadığı için, olay yerinde değildi. Başvurucu, yetkililere başvuruda bulunup sorular yöneltirken bu görevi tek başına yüklenmemiştir; babası Tefik Çakıcı 22 Aralık 1993 tarihinde Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi'ne başvuruda bulunmuştur. Yetkililerin verdiği yanıtların neden olduğu ağırlaştırıcı detaylar bu davada AİHM'in dikkatine sunulmamıştır. Sonuç olarak AİHM, bu davada başvurucunun kendisi ile ilgili olarak, AİHS'in 3. maddesinin ihlal edildiği iddiasını savunacak hiçbir özellik tespit etmemiştir. Bu sebepten dolayı, başvurucu açısından AİHS'in 3. maddesinin ihlali söz konusu değildir.¹⁰¹

AİHM, **Timurtaş** davasında ise, oğlunun kayıp olması nedeniyle babası bakımından insanlık dışı muamele yasağının ihlal edildiğine karar vermiştir. Adı geçen organ, başvurucunun kayıp kişiyle olan yakın aile bağlarına ek olarak, oğlunun kayıp olduğu kendilerine bildirildiğinde yetkililerin gösterdikleri tepkileri de dikkate almıştır. AİHM, başvurucunun iddiaları hakkında soruşturmanın hızdan ve etkenlikten uzak olmasını; ayrıca güvenlik güçlerinin

⁹⁸ **Taş v. Turkey**: § 9-30.

⁹⁹ **Taş v. Turkey**: § 79.

¹⁰⁰ **Çakıcı v. Turkey**: § 94.

¹⁰¹ **Çakıcı v. Turkey**: § 99.

başvurucunun iddiası karşısında duyarsız kalmalarını ve başvurucunun oğlunun akıbeti hakkındaki kaygılarının kararın verildiği güne kadar devam etmiş olmasını dikkate almış ve insanlık dışı muamele yasağının ihlal edildiğine karar vermiştir.¹⁰² Bir başka kararda AİHM, HADEP Silopi İlçe Başkanı Serdar Tanış ile yardımcısı Ebubekir Deniz’in, Şırnak Jandarma Komutanlığına teslim olduktan sonra bir daha kendilerinden haber alınamadığı iddiasıyla dava açan yakınları/eşleri açısından insanlık dışı muamele yasağının ihlal edildiğine karar vermiştir.¹⁰³

AİHM, bir kişinin yakınının gözaltında kaybolmasından dolayı insanlık dışı muameleyle maruz kaldığına karar verirken iki koşulu birlikte aramaktadır. Bunların ilki, başvurucunun yakınının kayıp edilmesinden dolayı duymuş olduğu sıkıntı ve üzüntü; ikincisi kayıp olma durumu yetkililerin dikkatine sunulduğunda, yetkililerin başvurucunun kaygılarına kayıtsız ve duyarsız kalmalarıdır.

SONUÇ

1990’lı yılların ilk yarısından itibaren Sözleşme’nin 3. maddesinin ihlali iddiasıyla Türkiye’ye karşı AİHM’de davalar açılmaya başlamıştır.¹⁰⁴ Mahkeme’nin yargı yetkisinin Türkiye tarafından 22 Ocak 1990’da kabul edildiği¹⁰⁵ anımsanacak olursa, adı geçen maddenin ihlali iddiasıyla ilgili başvuruların, yargı yetkisinin tanınmasından kısa bir süre sonra başladığı görülmektedir. AİHM’de açılan davaların, neredeyse tümünün, Güneydoğu ve Doğu illerinde meydana gelen kötü muamele iddialarıyla ilgili olduğu söylenebilir. Buna bağlı olarak, adı geçen bölgelerde o yıllarda yaşanan terör olaylarıyla, söz konusu maddenin ihlali arasında yakın bir ilişki olduğu değerlendirmesi yapılabilir.

İhlaller köy boşaltma/ev yakma, Filistin askısına asma, elektrik şoku verme, dayak, tecavüz, kişilerin yakınlarının gözaltında kaybolması, gözaltında kötü muamele şeklinde meydana gelmiştir.

İşkence ve insanlık dışı muamele yasağının ihlali nedeniyle AİHM’in Türkiye aleyhine çok sayıda karar vermesi üzerine, bu ihlalleri önlemek

---

¹⁰² **Timurtaş v. Turkey**: § 95; aynı yönde bkz. **Yaşa v. Turkey**: § 114; **Çakıcı v. Turkey**: § 98; **Kurt v. Turkey**: § 140; **Orhan v. Turkey**: § 358; **Çicek v. Turkey**: § 170-74; **İpek v. Turkey**: § 183.

¹⁰³ **Tanış and Others v. Turkey**: § 218-20.

¹⁰⁴ Bu çerçevede AİHM’de ilk dava (**Dikme v. Turkey**) 1992 yılında açılmıştır.

¹⁰⁵ GÖLCÜKLÜ, Feyyaz/GÖZÜBÜYÜK, Şeref, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1996, s. 23.

amacıyla kimi hukuksal düzenlemeler yapılmıştır. Bu çerçevede önce Ağustos 1999'da, Türk Ceza Kanunu'nun işkence ve diğer kötü muamelelerle ilgili maddeleri değiştirilerek, bu muamelelerin tanımı uluslararası sözleşmelere uygun hale getirilmiştir. Bu arada işkence suçuna verilen cezalar artırılmıştır.¹⁰⁶ Daha sonra, 2005 yılında, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu yürürlüğe girmiştir. Yeni yasa işkence uygulayanlara verilen cezaları daha da artırmıştır.¹⁰⁷

Bu çerçevede alınan önlemlerden birisini de Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği'nin¹⁰⁸ etkili bir biçimde uygulanmasını ve uygulanmasının sıkı bir biçimde denetlenmesini sağlamak üzere Başbakanlık tarafından Haziran 1999'da yayımlanan genelge oluşturmaktadır. Bu genelgeyle, kötü muamelelere uygulanan cezalar artırılmış, ayrıca gerçeğe aykırı rapor düzenleyerek bu muameleleri gizleyen sağlık personeline verilen cezalar artırılmıştır. 3 Aralık 1999'da Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun kabul edilerek, kamu görevlileri hakkında soruşturma ve takibatın hızlandırılması olanaklı hale getirilmiştir. Ayrıca 26.3.2002 gün ve 4748 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun'un 3. maddesi ile 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 13. maddesine bir fıkra eklenerek,¹⁰⁹ AİHS'in 3. maddesinin ihlali nedeniyle

¹⁰⁶ Madde şu şekildedir: "Bir kimseye cürümlerini söyletmek, mağdurun, şahsi davacının, davaya katılan kimsenin veya bir tanığın olayları bildirmesini engellemek, şikayet veya ihbarda bulunmasını önlemek için yahut şikayet veya ihbarda bulunması veya tanıklık etmesi sebebiyle veya diğer herhangi bir sebeple işkence eden veya zalimane veya gayriinsani veya haysiyet kırıcı muamelelere başvuran memur veya diğer kamu görevlilerine sekiz yıla kadar ağır hapis ve sürekli veya geçici olarak kamu hizmetlerinden mahrumiyet cezası verilir. Fiil neticesinde ölüm vukua gelirse 452 nci, sair hallerde 456 nci maddeye göre tertip olunacak ceza üçte birden yarıya kadar artırılır.

¹⁰⁷ Yeni yasaya göre işkence uygulayan kamu görevlisine verilen cezanın alt sınırı üç yıl üst sınırı ise on iki yıl olarak belirlenmiştir. Ancak bu suç belli kişilere karşı işlenirse ve neticesi daha ağır olursa bu cezalar da artmaktadır (md. 94-95).

¹⁰⁸ Bu yönetmelik 1/10/1998 tarihli ve 23480 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmış ve 01/06/2005 tarihli ve 25832 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanan ve aynı adı taşıyan yönetmelikle yürürlükten kaldırılmıştır.

¹⁰⁹ Madde şu şekildedir: "14.7.1965 tarihli ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 13 üncü maddesine birinci fıkradan sonra gelmek üzere aşağıdaki fıkra eklenmiştir. İşkence ya da zalimane, gayri insani veya haysiyet kırıcı muamele suçları nedeniyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince verilen kararlar sonucunda Devletçe ödenen tazminatlardan dolayı sorumlu personele rücu

verilecek mahkûmiyet kararlarından dolayı ödenecek tazminatların, bu maddeyi ihlal eden kamu personelinden tahsil edilmesinin yolu açılmak suretiyle, kötü muameleler konusunda caydırıcı bir etki yaratılmak istenmiştir.¹¹⁰ Bunun yerinde bir düzenleme olduğu söylenebilir.

İncelenen olaylar, 3. maddeye ilişkin ihlallerin, daha çok, kişilerin gözaltında bulunduğu sırada meydana geldiğini göstermiştir. Bu tür ihlalleri önlemek amacıyla, 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK)’nın 91/1 maddesi gözaltına alma koşullarını ve gözaltı sürelerini düzenlemiştir. Buna göre yakalanan kişi, savcılıkça bırakılmazsa, soruşturmanın tamamlanması için gözaltına alınmasına karar verilebilir. Gözaltı süresi, yakalama yerine en yakın hâkim veya mahkemeye gönderilmesi için zorunlu süre hariç, yakalama anından itibaren yirmi dört saati geçemez. Yakalama yerine en yakın hâkim veya mahkemeye gönderilme için zorunlu süre on iki saatten fazla olamaz. Adı geçen Kanun’un 91/2 maddesi, gözaltına alma koşullarını düzenlemiştir. Buna göre, gözaltına alma, bu önlemin soruşturma yönünden zorunlu olmasına ve kişinin bir suçu işlediğini düşündürebilecek emarelerin varlığına bağlıdır. CMK’nin 92/1 maddesi de, savcılara, gözaltına alınan kişilerin bulundurulacakları nezarethaneleri, varsa ifade alma odalarını, bu kişilerin durumlarını, gözaltına alınma neden ve sürelerini, gözaltına alınma ile ilgili tüm kayıt ve işlemleri denetleme ve sonuçlarını da Nezarethaneye Alınanlar Defterine kaydetme görevini vermektedir. Yine bu noktada gözaltındaki ihlal iddialarını önlemenin bir yolu da, ifade ve sorgunun görüntü kaydedici cihazlarla kaydedilmesidir. CMK’de de bunu yasaklayan bir düzenleme bulunmadığına göre bu yola başvurulabilir. Ayrıca CMK’nin 99. maddesinde gözaltı işlemleri için yönetmelik çıkarılacağı belirtilmiş, bu yönetmelik yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yönetmelikte yakalama ve gözaltı işlemleri ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir. Burada özellikle incelenen konu yönünden Yönetmeliğin 9. maddesinden söz etmek

---

edilmesi hakkında da yukarıdaki fıkra hükmü uygulanır.” Burada atıf yapılan yukarıdaki fıkra şu şekildedir: “Kişiler kamu hukukuna tabi görevlerle ilgili olarak uğradıkları zararlardan dolayı bu görevleri yerine getiren personel aleyhine değil, ilgili kurum aleyhine dava açarlar. Ancak, Devlet dairelerine tevdi veya bu dairelerce tahsil veya muhafaza edilen para ve para hükmündeki değerli kağıtların ilgili personel tarafından zimmete geçirilmesi halinde, zimmete geçirilen miktar, cezai takibat sonucu beklenmeden Hazine tarafından hak sahibine ödenir. Kurumun, genel hükümlere göre sorumlu personele rücu hakkı saklıdır.”

¹¹⁰ Bu düzenlemeye ilişkin bir değerlendirme için bkz. SANCAR, Türkan Y. “İşkence Yapan Kamu Personeline Rücu Sorunu”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 57, Sayı: 4, 2002, s. 158-69.

gerekmektedir. Adı geçen maddede, işkence olaylarının engellenmesi için İşkenceyi Önleme Komitesinin önerilerine uygun olarak gözaltına alma işlemi sırasında sağlık kontrolü işlemlerine yer verilmiştir.¹¹¹

¹¹¹ Adı geçen madde şu şekildedir: “Yakalanan kişinin gözaltına alınacak olması veya zor kullanılarak yakalanması hâllerinde hekim kontrolünden geçirilerek yakalanma anındaki sağlık durumu belirlenir. Gözaltına alınan kişinin herhangi bir nedenle yerinin değiştirilmesi, gözaltı süresinin uzatılması, serbest bırakılması veya adli mercilere sevk edilmesi işlemlerinden önce de sağlık durumu hekim raporu ile tespit edilir. Gözaltına alınanlardan herhangi bir nedenle sağlık durumu bozulanlar ile sağlık durumundan şüphe edilenler, derhâl hekim kontrolünden geçirilerek gerekiyorsa tedavileri yaptırılır. Bu durumdaki kişilerden kronik bir rahatsızlığı olanların, istekleri hâlinde varsa kendi hekimi nezaretinde resmî hekim tarafından muayene ve tedavi edilmeleri sağlanır. Gözaltına alınan kişinin ifadesini alan veya soruşturmayı yürüten kolluk görevlisi ile bu kişiyi tıbbî muayeneye götüren kolluk görevlisinin farklı olması zorunludur. Ancak personel yetersizliği nedeniyle farklı kolluk görevlisinin bulunmaması hâlinde bu durum belgelendirilir. Tıbbî muayene, kontrol ve tedavi, adli tıp kurumu veya resmî sağlık kuruluşlarınca yapılır. Hekim raporu üç nüsha hâlinde düzenlenir. Kolluk görevlileri tarafından, hekim raporunu verecek birime, yakalananın nezarethaneye giriş raporu mu, yoksa çıkış raporu için mi getirildiği yazılı olarak bildirilir. Yakalama veya nezarethaneye giriş raporunun bir nüshası raporu tanzim eden sağlık kuruluşunda saklanır, ikinci nüshası gözaltına alınana, üçüncü nüsha ise soruşturma dosyasına eklenmek üzere ilgili kolluk görevlisine verilir. Gözaltı süresinin uzatılması veya yer değişikliği ya da nezarethaneden çıkış sırasında düzenlenen hekim raporlarından; bir nüshası sağlık kuruluşunda saklanır, iki nüshası ise raporu düzenleyen sağlık kuruluşunca kapalı ve mühürlü bir zarf içerisinde ilgili Cumhuriyet başsavcılığına en seri şekilde gönderilir. Bunlardan bir nüshası Cumhuriyet savcısı tarafından gözaltına alınanın kendisine veya vekiline verilir, bir nüshası ise soruşturma dosyasına eklenir. Bu raporların düzenlenmesinde ve Cumhuriyet başsavcılığına gönderilmesinde 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun 157’nci maddesinde belirtilen gizlilik kurallarına uyulur ve bu amaçla gerekli tedbirler ilgili sağlık kuruluşunca alınır. Hekim muayene esnasında 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 94 üncü maddesinde belirtilen işkence, 95’inci maddesinde belirtilen neticesi sebebiyle ağırlaşmış işkence ve 96’ncı maddesinde belirtilen eziyet suçlarının işlendiği yolunda herhangi bir bulguya rastlaması hâlinde, keyfiyeti derhâl Cumhuriyet savcısına bildirir. Bu durumda Ceza Muhakemesinde Beden Muayenesi, Genetik İncelemeler ve Fizik Kimliğin Tespiti Hakkında Yönetmeliğin 7 ve 8’inci maddesine göre işlem yapılır. Hekim ile muayene edilen şahsın yalnız kalmaları, muayenenin hekim hasta ilişkisi çerçevesinde yapılması esastır. Ancak, hekim kişisel güvenlik endişesini ileri sürerek muayenenin kolluk görevlisinin gözetiminde yapılmasını

Kötü muamele iddialarının soruşturulması konusunda savcılar yaşamsal bir konuma sahiptirler. Bu çerçevede savcılar, kötü muamele iddialarıyla ilgili olarak, kolluk mensuplarını sorgulamaktan kaçınmamalıdır. Yine bu çerçevede savcılar, kötü muamele iddialarıyla ilgili bilgilerin doğrulanması için gerekli araştırmaları yapmalı, kolluk güçlerince verilen bilgilerdeki çelişkileri, tutarsızlıkları ve boşlukları görmezden gelmemelidirler.¹¹² Kötü muamele iddiaları konusunda adli tıp delilleri de dâhil olmak üzere, bağımsız ve doğrulayıcı bilgileri elde etmeye çalışmalıdırlar. Savcılar, özellikle, devlet görevlilerinin haklı olduğu ve kişide görülen her türlü kötü muamele izinin yasal bir uygulama sonucunda oluştuğu veya şikâyetle bulunan kişinin davranışı nedeniyle gerekli olduğu gibi varsayımlardan kaçınmalıdırlar.¹¹³ Bu tür yaklaşımların daha çok işkence iddialarıyla ilgili vakalarda ortaya çıktığı görülmektedir.¹¹⁴

Soruşturma esnasında sorun yaratan bir başka konu da doktor ve adli tıp muayeneleridir. Birbiriyle çelişen iki ifadenin doğrulanmasında güvenilir tıbbi raporlar belirleyici bir işlev gördüğünden, bu raporların yalnızca varlığı yeterli değildir; aynı zamanda bunların bağımsız kişilerce hazırlanması ve eksiksiz olması da gerekmektedir. Alıkonulan kişilere uygulanan adli tıp muayenelerindeki yetersizlikler, muayenenin uzman olmayan hekimlerce yapılması, hazırlanan raporlarda başvuruçunun iddialarına ayrıntılı olarak yer verilmemesi veya raporların herhangi bir sonuç içermemesi, vücuttaki izlerin fotoğraflarının çekilmemesi veya analizlerinin yapılmaması, düzenlenen raporun açık bir biçimde polis memuruna teslim edilmesi, 3. madde kapsamındaki usulî hakları ihlal etmektedir.¹¹⁵ Bu konudaki ihlalleri aşmanın bir yolu da, şüpheliye

---

isteyebilir. Bu istek belgelendirilerek yerine getirilir. Bu durumda gözaltına alınan kişinin talebi hâlinde müdafî de muayene sırasında gecikmeye neden olmamak kaydıyla hazır bulunabilir.”

¹¹² Bu durum 27 Ağustos-7 Eylül 1990 tarihleri arasında Küba'nın Havana şehrinde yapılan 8. Birleşmiş Milletler Suçun Önlenmesi ve Suçluların Islahı Konferansında kabul edilen Savcıların Rolüne Dair İlkeler'in 15. maddesinde şu şekilde ifade edilmiştir: “Savcılar, kamu görevlileri tarafından işlenen suçları, özellikle, rüşvet, yetki suiistimali, ağır insan hakları ihlali ile uluslararası hukuk tarafından tanınan diğer suçların kovuşturulmasına ve kanunen yetkili kılınmaları veya ülkedeki uygulamalara uygun olması halinde bu suçların soruşturulmasına yeterli özeni gösterirler.”

¹¹³ REIDY, Aisling, **İşkencenin Yasaklanması**, Ankara Açık Cezaevi Basımevi, Ankara, 2003, s. 40.

¹¹⁴ **Aydın v. Turkey**: § 106; **Aksoy v. Turkey**: § 189; **Çakıcı v. Turkey**: § 284.

¹¹⁵ **Aydın v. Turkey**: § 107.

kolluk güçleri tarafından seçilen hekimden başka bir hekime başvurma hakkının tanınmasıdır. Bu hekim o yerde bulunan resmi görevli veya serbest çalışan bir hekim olabilir.¹¹⁶

Başvuruculara veya mağdur olduğunu iddia eden kişilerin akrabalarına, hukuksal sürecin işleyişi veya soruşturmanın sonuçları hakkında bilgi verilmemesi veya geç bilgi verilmesi de 3. madde kapsamında sorunlar yaratmaktadır. Bu tür ihlalleri ortadan kaldırmak amacıyla CMK'nin 95/1 maddesinde, şüpheli veya sanık yakalandığında, gözaltına alındığında veya gözaltı süresi uzatıldığında, savcının emriyle bir yakınına veya belirlediği bir kişiye gecikmeksizin haber verileceği düzenlenmiştir. Adı geçen yasa, ayrıca, kişi tutuklandığında da bir yakınına veya istediği bir kişiye haber vermesini; hatta soruşturmanın amacını tehlikeye düşürmemek kaydıyla, durumu bir yakınına veya belirlediği bir kişiye bizzat bildirmesini de olanaklı hale getirmiştir (m. 107/1-2).

Sözleşme'nin 3. maddesi çerçevesindeki ihlalleri önlemek amacıyla CMK ile getirilen önlemlerden biri de yasak sorgu yöntemleridir. Yasanın 148. maddesinde sorgu sırasında yasak olan yöntemler belirtilmiştir. Bu düzenlemeye göre, şüphelinin ve sanığın beyanı özgür iradesine dayanmalıdır. Bunu engelleyici nitelikte kötü davranma, işkence, ilaç verme, yorma, aldatma, cebir veya tehditte bulunma, bazı araçları kullanma gibi bedensel veya ruhsal müdahaleler yapılamaz, yasaya aykırı bir yarar vaat edilemez, yasak yöntemlerle elde edilen ifadeler rıza ile verilmiş olsa da delil olarak değerlendirilemez. Ayrıca müdafî hazır bulunmaksızın kollukça alınan ifade, hakim veya mahkeme huzurunda şüpheli veya sanık tarafından doğrulanmadıkça hükme esas alınmaz. Şüphelinin aynı olayla ilgili olarak yeniden ifadesinin alınması gereksinimi ortaya çıktığında, bu işlem ancak savcı tarafından yapılabilir. Bu yasak sorgu yöntemleriyle alınan ifadelerin hükme esas alınmayacağı düzenlemesiyle işkence ve kötü muamelelere neden olan amaç ortadan kaldırılmak istenmiştir. Ayrıca işkence ve diğer kötü muamele iddiaları en çok güvenlik görevlilerin ifade almaları sırasında meydana geldiğinden müdafî hazır bulunmasızın jandarma veya polisçe alınan ifadenin sanığın kabul etmemesi durumunda hükme esasa olmayacağı da bu nedenlerle kabul edilmiştir.

Bu düzenlemelerin Sözleşme normlarına uygun olduğu ve bunların uygulamaya yansımaları durumunda işkence ve diğer kötü muamelelerin asgari düzeye ineceği söylenebilir.

¹¹⁶ TEZCAN, Durmuş/ERDEM, Mustafa R./SANCAKDAR, Oğuz, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı, Ankara Açık Cezaevi, Ankara, 2004, s. 166.

KAYNAKÇA

A.Kitaplar ve Makaleler

AKILLIOĞLU, Tekin, “İşkencenin, İnsanlık Dışı, Aşağılayıcı, Zalimce Davranışların ve Cezaların Önlenmesi”, **İnsan Hakları Yıllığı**, C. 10, 1988, s. 17-64.

ALVANI, Taha C. “İslamda Sanık Hakları”, **İslami Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 3, 1995, S. 2, s. 83-97.

ARTUK/GÖKÇEN/YENİDÜNYA, **Ceza Hukuku Özel Hükümler**, Seçkin, Ankara 2002.

BERNHARDT, Rudolf, “Thoughts on the Interpretation of Human-Rights Treaties”, MATSCHER, Franz ve diğerleri (der.), **Protecting Human Rights: The European Dimension** içinde, Heymans, Köln, 1988, s. 65-71.

CLAYTON, R/Tomlinson, H, **The Law of Human Rights**, V. I, Oxford University Pres, 2000.

DANELIUS, Hans, “Protection Against Torture in Europe and the World”, MACDONALD, R. St. J. ve diğerleri (der.), **The European System for the Protection of Human Rights** içinde, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1993, s. 263-275.

DAVIDSON, Lawrence, **Torture in Our Time**, <http://www.logosjournal.com> (Erişim tarihi: 15.05.2007).

DEMİRBAŞ, Timur, **Türk Ceza Hukukunda İşkence Suçu**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1992.

DOĞRU, Osman, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Hukukunda İşkence ve Kötü Muamele Yasağı**, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2006.

DÜZDAĞ, M.E. **Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı**, İstanbul, 1983.

FROWEIN, Joechen Abr. “Contemporary Interpretation of Human Rights”, **Constitutional Jurisdiction**, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 1993, s. 119-123.

GEMALMAZ, Mehmet S. **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda İşkencenin Önlenmesi**, Amaç Yayıncılık, İstanbul, 1990.

GÖLCÜKLÜ, Feyyaz/GÖZÜBÜYÜK, Şeref, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1996.

JACOBS, Francis G/WHITE, Robin C.A. **The European Convention on Human Rights**, (Second Edition), Clarendon Pres, Oxford, 1996.

KELLEY, Jean, **The History of Torture and Execution: From Early Civilization through Medieval Times to the Present**, The Lyons Pres, 2002.

KERRIGAN, Michael, **The Instruments of Torture**, The Lyons Pres, 2001.

LANGBEIN, John H. **Torture and the Law of Proof: Europe and England in the Ancien Regime**, University of Chicago Pres, 1977.

LYONS, Lewis, **The History of Punishment**, The Lyons Pres, 2003.

MANNIX, Daniel P. **The History of Torture**, Sutton Publishing, 2003.

MATSCHER, Franz, "Methods of Interpretation of the Convention", R. St. J. Macdonald ve diğeri (der.), **The European System for the Protection of Human Rights** içinde, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1993, s. 63-82.

MORGAN, Rod/EVANS, Malcolm, **Combating Torture in Europe: The Work and Standards of the European Committee for the Prevention of Torture (CPT)**, The Stationery Office Boks, 2001.

NAL, Sabahattin, "Parti Yasaklamada ve Kapatmada 'Demokratik Toplum Düzeni' Ölçütü", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi, Ankara, 2000.

NUHOĞLU, Ayşe, "İşkence Yasağı ve İşkence Suçu", **Sahir Erman'a Armağan**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Eğitim, Öğretim ve Yardımlaşma Vakfı, Yayın No: 8, İstanbul, 1999, s. 527-584.

ÖNDER, Ayhan, **Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler**, Beta, İstanbul 1991.

ÖZGENÇ, İzzet/ŞAHİN, Cumhur, **Uygulamalı Ceza Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2001.

ÖZGENÇ, İzzet/ŞAHİN, Cumhur, "İşkence Suçu", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, (Haziran-Aralık 2000), C. IV, S. 1-2, s. 178-200.

REIDY, Aisling, **İşkencenin Yasaklanması**, Ankara Açık Cezaevi Basımevi, Ankara, 2003.

SANCAR, Türkan Y. "İşkence Yapan Kamu Personeline Rücu Sorunu", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 57, S. 4, 2002, s. 153-169.

SCOTT, Ryley George, **İşkence Tarihi**, (Çev. KOYUKAN, Hamide), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003.

SOYASLAN, Doğan, **Ceza Hukuku, Özel Hükümler**, Yetkin, Ankara, 1997.

TEZCAN, Durmuş/ERDEM, Mustafa R/SANCAKDAR, Oğuz, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı, Ankara Açık Cezaevi, Ankara, 2004.

ÜZÜLMEZ, İlhan, **Türk Ceza Hukukunda İşkence Suçu**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2003

van DIJK, P/van HOOFF, G.J.H. **Theory and Practice of the European Convention on Human Rights**, Kluwer, Deventer, 1998.

B. Göndermede Bulunulan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları

- Application no. 5310/71, Ireland v. the UK, 18.01.1978.
Application no. 5856/72, Tyrer v.the UK, 25.04.1978.
Application no. 7367/76, Guzzardi v. Italy, 06.11.1980.
Application no. 10533/83, Herczegfalvy v. Austria, 24.09.1992.
Application no. 12850/87, Tomasi v. France, 27.08.1992.
Application no. 14038/88, Soering v. the UK, 07.07.1989.
Application no. 15576/89, Cruz Varas and Others v. Sweden, 20.03.1991.
Application no. 18896/91, Ribitsch v. Austria, 04.12.1995.
Application no. 20869/92, Dikme v. Turkey, 11.07.2000.
Application no. 21986/93, Salman v. Turkey, 27.06.2000 [GC].
Application no. 21987/93, Aksoy v. Turkey, 18.12.1996.
Application no. 22277/93, İlhan v. Turkey, 27.06.2000.
Application no. 22279/93, Altay v.Turkey, 22.05.2001.
Application no. 22414/93, Chahal v. the UK., 15.11.1996.
Application no. 22494/93, Hasan İlhan v. Turkey, 09.11.2004.
Application. no. 22495/93, Yaşa v. Turkey, 02.09.1998.
Application no. 22496/93, Tekin v. Turkey, 09.06.1998.
Applications nos. 22947/93-22948/93, Akkoç v. Turkey, 10.10.2000.
Applications nos. 23184/94-23185/94, Selçuk and Asker v. Turkey, 24.04.1998.
Application no. 23178/94, Aydın v. Turkey, 25.09.1997.
Application no. 23531/94, Timurtaş v. Turkey, 13.06.2000.
Application no. 23657/94, Çakıcı v. Turkey, 08.07.1999.
Application no. 23819/94, Bilgin v. Turkey, 16.11.2000.

- Application no. 24276/94, Kurt v. Turkey, 25.05.1998.
Application no. 24396/94, Taş v. Turkey, 14.11.2000.
Application. no. 24531/94, Aktaş v. Turkey, 24 April 2003.
Application no. 24760/94, Assenov and Others, 28.01.1998.
Application no. 25656/94, Orhan v. Turkey, 18.06.2002.
Application no. 25657/94, Avşar v. Turkey, 01.07.2001.
Application no. 25660/94, Süheyla Aydın v. Turkey, 24.05.2005.
Application no. 25704/94, Çicek v. Turkey, 21.0.2.2001.
Application. no. 25760/94, İpek v. Turkey, 17.02. 2004.
Application no. 25801/94, Dulas v. Turkey, 30.01.2001.
Application no. 25803/94, Selmouni v. France [GC], 28.7.1999.
Application no. 27244/95, Tepe v. Turkey, 09.05.2003.
Application no. 26973/95, Yöyler v. Turkey, 24.01.2003.
Application no. 28039/95, Cafer Cangöz v. Turkey, 04.10.2005.
Application no. 29422/95, Ayşe Tepe v. Turkey, 22.07.2003.
Application no. 29484/95, Esen v. Turkey, 22.07.2003.
Application no. 29485/95, Yaz v. Turkey, 22.07.2003.
Application no. 30210/96, Kudla v. Poland, 26.10.2000.
Application no. 31889/96, Abdurrahman Orak v. Turkey, 14/02/2002.
Application no. 32574/96, Algür v. Turkey, 22/10/2002.
Applications nos. 32578/96-32579/96, Çolak and Filizler v. Turkey, 08.01.2004.
Application no. 33097/96- 57834/00, Batı and Others v. Turkey, 03.09.2004.
Application no. 37049/97, Yaman v. Turkey, 22.05.2003.
Application no. 43925/98, Karakaş and Yeşilırmak v. Turkey, 28.06.2005.
Application no. 46221/99, Öcalan v. Turkey, 12.03.2003.
Application no. 46221/99, Öcalan v. Turkey, 12.05.2005 [GC].
Application no. 47095/99, Kalashnikov v. Russia, 15.07.2002.
Application no. 54430/2000, S.B and H.T v. Turkey, 05.07.2005.
Application no. 56363/00, Biyan v. Turkey, 03.05.2005.
Application no. 65899/01, Tanış and Others v. Turkey, 02.08.2005.
Application no. 65436/01, Henaf v. France, 27/11/2003.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Türkiye’de İşkence

Application no. 21893/93, Akdívar and Others v. Turkey, 16/09/1996.